

Received / Geliş
09.10.2017

Article History
Accepted / Kabul
15.10.2017

Available Online / Yayınlanma
15.10.2017

A GLANCE OF THE SCIENTIFIC DIRECTION OF THE QURAN

KUR'ÂN'I ANLAMADA BİLİMSEL YÖNELİŞE TOPLU BİR BAKIŞ

Arslan KARAOĞLAN¹

Abstract

The main purpose of the Qur'an is to make judges of the unified ones and to guide people to guide them. Due to the nature of the Qur'an's predominance of tawhid and guidance, its exegesis has been made in different forms in line with the needs of man and society at every period, and accordingly many different orientations have emerged. One of these trends is scientific reason.

This tafsir movement began with Ghazālī, and reached its peak with Tantawi Jawhari. However, as it was in the past, criticism has been made about this trend today. The historical course of the direction of this article will be discussed, some views on it will be revealed, and a perspective on the issue will be revealed in order to evaluate the positive and negative aspects.

Keywords: Scientific commentary, Qur'an, Ghazālī, Shâtībī, positive science.

Özet

Kur'ân'ın esas amacı, tevhidi kalplere hâkim kılmak ve insanlara hidâyet rehberi olmaktır. Kur'ân'ın tevhidi ve hidâyeti önceleyen özelliğinden dolayı onun tefsiri, her dönemde insanın ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda farklı şekillerde yapılmış, buna bağlı olarak da birçok farklı yöneliş ortaya çıkmıştır. Bu yönelişlerden biri de bilimsel tefsirdir. Gazâlî ile bu tefsir hareketi başlamış, Tantavî Cevherî ile doruk noktasına ulaşmıştır. Ancak geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu yöneliş hakkında eleştiriler yapılmıştır. Bu makalede yönelişin tarihi seyri ele alınacak, onun hakkında belli başlı görüşler ortaya konacak, bunların olumlu ve olumsuz yönleri değerlendirmeye tabi tutulmak sûretiyle konuyla ilgili bir bakış açısı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel tefsir, Kur'ân, Gazâlî, Şâtībî, pozitif ilim.

¹ Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, karaoglanarslan@hotmail.com

GİRİŞ

Kur'an, indiği dönemden bu güne kadar bireysel ve toplumsal problemlere pratik ve kalıcı çözümler sunmak suretiyle, güncelliğini ve tek kitap olma önceliğini korumuştur. Buna bağlı olarak Kur'an'ın hâkim olduğu her zaman ve dönem, onun önceliklerinin de öne çıktığı bir süreç olmuştur. Söz gelimi son ikiyüz yılı geride bırakırken Kur'an'ın en çok konuşulduğu alanlardan biri de onun bilimsel yönü olmuştur. Bu bağlamda Acaba Kur'an bilim ilişkisi nasıldır? Bilimsel verileri Kur'an'ı anlamada bir bağlam yapma yöntemi söz konusu olabilir mi? gibi sorular gündeme damgasını vurmuştur. Bu sorular, bilimsel yönelişin kodlarını da oluşturmaya başlamıştır. Bu makalede řu sorulara cevap bulmaya çalışacağız: Bu yönelişin tarihi serüveni nasıl olmuştur?, Kur'an'a bilimsel yöneliş kendi doğallığı içinde ihtiyaca binaen mi? Yoksa 'İslâm bilime karşıdır ve Müslümanların geri kalmasına sebep olan bir kitabın dinidir' savına karşı savunma amaçlı geliştirilen bir yaklaşım mıdır? Kur'an'ı anlamada bilimsel yönelişin ifrat ve tefrit boyutuna ulaşmadan mutedil bir çizgide kalması mümkün müdür? Bu girişten sonra konunun alt yapısını oluşturma bağlamında şimdi de din-bilim ilişkisinin boyutu, alanı ve sınırları üzerinde durmak istiyoruz.

Din-Bilim İlişkisi

Bilimin, bütün problemleri çözmeye yetkin büyülü bir değnek olmadığı, ancak onun verileri, belli sorunlara pratize edildiğinde etkin olduğu genellikle bilinmektedir. řu kadar var ki bilimin kapsam ve sınırlarını net olarak belirleme çok zor olduğundan, hangi sorunların bilimsel incelemeye konu olabileceği, hangi sorunların olamayacağı öteden beri sürgit devam eden bir tartışmadır. Bir uçta bilimin konusunu sadece bu dünyada yer alan olgularla sınırlı görenler, diğer bir uçta, bilime hiçbir sınır tanımayan, her türlü sorunu bilimin kapsamı içinde gören kimseler yer almaktadır.² Burada bilimin yetki sınırını çizmek zorlaştığı için dinin de sahasına müdahil olduğu anlar olmuştur. Onun için din ile bilimin kendi sınırlarını aşağı yukarı çizmeleri gerekir.

Bu çerçevede din ile bilimin ilişkisine gelince, genel anlamda her ikisi de evreni açıklama amacı güder fakat kullandıkları yöntemler ve bağlı oldukları dünya görüşleri çok farklıdır. Bilim olguları saptama ve açıklamada gözlem ve gözleme dayalı mantıksal düşünmeyi kullanır. Oysa din, metafizikten pek farklı olmayarak, sevgi, inanç ve duygu ile karışık olgulardan kopuk bir akıl yürütmeye dayanır.³ Tarihte var olan semâvî dinlerin bilime, bilimin ürettiği değerlere karşı bir yaklaşımı olduğu görülmektedir. Nitekim Hristiyan batı dünyasının son üç asır düşünce dünyasında din-bilim münâsebeti en yoğun ve verimli bir şekilde yer almış bir olgudur.

Rönesans öncesi ve sonrası dönemde pek çok batılı insan, hükmedemediği evrene, gelişen ve güçlenen bilimle denemiş ve bunda da başarılı olmuştur. Onlar, öncelikle Tanrı'nın evrende koyduğu kanunları keşfetmeye ve anlamaya çalışmış, elde ettiği bulgularla insanların ihtiyaçlarını gidermiş, kilisenin çözüm bulamadığı konulara bilim vasıtasıyla çözüm bulmuş ve neticede daha önce bir türlü sarsamadığı kilisenin otoritesini bilim yoluyla sarsmış, daha sonra kilisenin otoritesi yerine bilimin otoritesini, din adamının otoritesi yerine ise bilim adamının otoritesini yerleştirmiştir. Bunun sonucunda 18. yüzyıla gelindiğinde kilisenin otoritesinden uzak, tamamen hür bir ortamda bilimsel faaliyette bulunma arzusu, onları zamanla dine ve neticede Tanrı'ya bağımlı olmadan yaşama isteğine kanalize etmiştir.⁴ Buna ilâveten bilimsel olarak takdim edilen deterministik evren anlayışı zamanla, evreni ve insanı Tanrı'dan

² Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, İstanbul, 2010, s. 59.

³ Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, s. 26.

⁴ şinasi Gündüz, *Hristiyanlık*, İstanbul, 2008, s. 114.

bađımsızlaŖtırmıŖ, Tanrı'ya ihtiyaç kalmayacağı ve Tanrı'nın evrenden kovulmuŖ olacağı düŖüncesi insanın zihin dünyasına hâkim olmuŖtur. Genel anlamda kilisenin özel anlamda Hıristiyanlık'ın yapısal zaaflarına karŖı geliŖtirilen bu tepkisel hareket⁵, kısa vadede bilimde kazanılan zaferle büyük ölçüde ivme kazanmıŖ ve neticede bu durum din olgusunun reddine kadar götürmüŖtür. ⁶

Din-bilim ayırımının temeli, kilise doğmalarıyla bilimin ayrılması anlayıŖına dayanmaktadır ⁷ Tarihsel olarak din ile Hıristiyanlık kastedildiğinde, bilim ile din arasında bir çatıŖmanın olduğu tarihsel olarak inkar edilemez bir gerçektir.⁸ Dolayısıyla din-bilim ayırımı batıya özellikle Hıristiyanlık'a özgü bir durum iken, bunu evrenselleŖtirerek İslâm'ı da bu kategoriye dâhil etmek en hafif ifadesi ile bir tanımlama hatasıdır.⁹

Hıristiyan düŖüncesinin krize girdiği 16'ıncı yüzyıldan itibaren batıda din-bilim iliŖkileri yeni bir seyir izlemiŖtir. Katolik kilisesinin dinî, ilmi¹⁰ ve siyasi sorunları, genel manada bütün dinlerin ortak sorunları olarak yorumlanmıŖtır. Batı Avrupa'nın hususi tecrübesinde ortaya çıkan ruhban sınıfı, papalık ve kilise modeli, din karŖıtı bir hareketin doğmasına neden olmuŖ, Avrupalı aydınlar, kilise ve papalığa yönelttikleri eleŖtirileri genelleŖtirerek bütün dinlere özellikle İslâm'a çevirmeye baŖlamıŖlardır.¹¹

Batıda asırlarca din-bilim çatıŖması canlılığından bir Ŗey yitirmeden devam etmiŖ, bunun bir yansıması olarak da bazı batılı yazarların İslâm dinine saldırmaları, onu akıl ve bilim karŖıtı olarak lanse etmelerine sebep olmuŖtur. Bu yanlıŖ yaklaŖım neticede gerçekte böyle bir çatıŖma olmamasına rağmen İslâm-bilim çatıŖması Ŗekline dönüŖtürülmüŖtür. Söz gelimi Ernest Renan'ın, Fransız Ansiklopedistlerin¹² ve 19.yüzyıl pozitivistlerinin¹³ genel tutumları bu merkezde olmuŖtur.¹⁴ Örneğin Ernest Renan'ın 1883'de Sorbon Üniversitesi'nde verdiği "İslâm ve Bilim" adlı konferansta, İslâm coğrafyasının bugünkü geriliğini, kültür ve eğitimindeki zaafiyetini İslâm dininin yansımasıyla iliŖkilendirmiŖtir.¹⁵

⁵ M. Akif İnan, *Din ve Uygarlık*, İstanbul, 1985, s. 69.

⁶ Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, İstanbul, 1996, s. 65-68.

⁷ Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 63-76.

⁸ Osman Keskiöğlu, *Nüzülünden Günümüze Kur'an'ı Kerim Bilgileri*, Ankara, 1993, s. 270-271.

⁹ Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 63-76.

¹⁰ Papanın emri üzerine dünyanın döndüğu bilgisini içeren bütün kitaplar yakılmıŖtır. Örneğin Kopernikus'un kitapları da ilk kez yasaklanmıŖ ya da dünyanın yuvarlak olduğu ve güneŖin etrafında döndüğu gibi astronomi konuları, kilisenin talimatıyla kitaplardan çıkarılmıŖtır. Galileo, evrenin merkezinde dünyanın değil güneŖin olduğunu söylediği için kilise tarafından mahkum edilmiŖ, o, kendisini kurtarmak için bilimsel görüşlerini gizlemek zorunda kalmıŖtır. Böylece bilimin ve aklın açık seçik hakikatleri, dinin dogmatik ve zorba öğretileri tarafından bastırılmıŖ, durum Engizisyon mahkemelerinin kurulmasına ve birçoğ bilim adamının öldürülmesine kadar gitmiŖtir. Neticede bu olumsuz tavır, din ile bilim arasındaki makasın açılmasına ve çatıŖmanın alevlenmesine neden olmuŖtur. http://web.itu.edu.tr/~bulu/favorite_books_files/bilim_din.pdf; Atıl Bulut, "Din İle Bilim Arasındaki Bitmeyen Kavga" http://web.itu.edu.tr/~bulu/recent_pubs_files/bilim_ve_din.pdf s. 1-6; Ayrıca İbn Rüşd'ün fikir ve felsefesi Hıristiyanları sapıklığa düŖürdüđu iddiasıyla Paris Üniversitesi ve Papalık tarafından aforoz edilmiŖ ve onun eserlerine yasak getirilmiŖtir. Buna rağmen bu fikir adamının eserleri elden ele dolaŖmıŖ ve onun eserini okuyanlar yakalandıkları yerde cezalandırılmıŖtır. (M. Fuad BaŖgil, *Din ve Laiklik*, İstanbul, 1996, s. 272).

¹¹ Ŗahin Efil, "Kur'an-Bilim İliŖkisinin Olabilirliği ve MeŖruiyeti Sorunu", *Ekev Akademi Dergisi*, S.: 21 (Güz 2004), s. 25-38; Ömer Mahir Alper, *İslâm Felsefesinde Akıl-Vahiy Felsefe-Din İliŖkisi*, İstanbul, 2000, 216-217; Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve EleŖtirisi*, Ankara, 1999, s. 59.

¹² Ahmed Yüksel Özemre, *ÇađdaŖ İlmî Tefsirde Vehmin Eğemenliği*, İstanbul, 2006, s. 57; Ansiklopedicilerin fikri yapısı ve temsilcileri hakkında bk.: Ali Fuad BaŖgil, *Din ve Laiklik*, s. 25.

¹³ Pozitivizm ve temsilcileri hakkında ayrıntılı bilgi içi bk.: Celal Kırca, "Dine KarŖı İnkarcı Cereyanlar", *Diyanet İlmî Dergi*, C.: 21, S.: 3, 1985, s. 14-26; Hasan Hanefi, *Gelenek ve Yenilenme* (Trc.: M. Emin MaŖalı), Ankara, 2011, s. 93.

¹⁴ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İstanbul, 1997, s. 2624.

¹⁵ Bryan S. Turner'e göre, 19. yüzyılda Fransız oryantalist ve felsefecisi Ernest Renan batı kültürüne İslâm'ın katkısını eleŖtirmiŖtir. Renan, İslâm uygarlığının bilimsel ilerleme ile uyummadığını ileri sürmüŖ, İslâm'da

Ancak burada, Hıristiyanlık ve İşlâm'ın ayrı dinler oldukları ve farklı özellikler taşıdıkları gözden uzak tutulmamalı; Hıristiyanlık ile Hıristiyan kilisesinin neden olduğu ve yaşadığı çatışmalar, aynı şartlar gözlenmedikçe ve kanıtlanmadıkça İşlâm'a yüklenmemelidir. Hıristiyan batı dünyasında ondokuzuncu yüzyılın sonlarında, tarihin belki en büyük bilim din kavgasına neden olan bazı konular, İşlâm aleminde daha onuncu onbirinci yüzyıllarda tartışılmış, yapılan müzakere ve tartışmalar herhangi bir tartışmaya, ayrışmaya ve kavgaya neden olmamıştır.¹⁶

Yukarıda ifade edildiği gibi Renan'ın bu görüşü destekler nitelikte İşlâm coğrafyasında onaylayıcı düşünceler çıkmakla beraber, yanlış olduğunu ortaya koyan yaklaşımlarda olmuştur. Söz gelimi, o sırada Paris'te bulunan Cemâleddin Efgâni(1897), Müslümanları küçük düşüren bu görüşü teyit eder bir yazı yazmış, bunun tam aksine Petersburg imam ve müderrisi Ataulah Bayezidof (1911) *Redd-i Renan*¹⁷; Namık Kemal(1886) *Renan Müdâfaânâmesi* isimli eserler yazmıştır.¹⁸ Bunun yanında Müslüman düşünürler, İşlâm dünyasının geri kalmışlık probleminin çözümlü için İşlâm'ın maddî kalkınmayı teşvik eden kavram ve değerlerini öne çıkardığına, onun ilme ve içtihada değer verdiğine, ve bütün bunları gerçekleştirmek kurumların inşa edilmesinin önemli olduğuna vurgu yaptığını belirtmişlerdir. Nitekim Yeni Osmanlılar'ın önde gelen isimlerinden Ali Suâvi (1878), Ziyâ Paşa (1880) ve Nâmık Kemal gibi düşünürler, İşlâmiyet'in, devlet eliyle yürütölen modernleşme sürecinde insanlardaki muhtemel kimlik erozyonuna karşı bir güvence olacağını ifade etmişlerdir.¹⁹

Burayı tamamlamadan sözü yeniden İşlâm dünyasına getirdiğimizde bu konuda birkaç noktaya daha değinmek yerinde olacaktır. İşlâm düşünce tarihinde önemli denecek din-bilim çatışmasının olduğu söylenemez. İşlâm inancının temel kaynağı Kur'an'ın ilim karşısındaki tutumu son derece müsbet olmuştur.²⁰ Bu yönüyle onun diğer din kitaplarından farklı olduğu rahatça söylenebilir. Bu çerçevede İşlâm dünyasında felsefenin ve bilimin baş döndürücü bir hızla ilerlemesinde Kur'an'ın etkisi, son derece büyük olmuştur.²¹

Öncelikli olarak şunu ortaya koymamız gerekir ki Kur'an, Allah kelamı ve vahyi olduğundan modern ilim ile çatışmamış ve ilimle çatışmamazlık anlayışını sonuna kadar devam ettirmiştir. Kur'an'da, ilmi gerçekler umumi meseleler halinde anlatılmış ve bu meselelerin açıklanıp çözümlenmesi insanların çalışmasına bırakılmıştır. Kur'an, ortaya koyduğu bu ilkeyle insan aklını ilim yolunda kullanmasını sağlamış ve onun gayretinin dünyevî ve uhrevî açıdan karşılıksız kalmıyacağını ifade etmiştir.²² Renan ve benzerlerinin batıda bilim ve teknolojinin ilerlemesine paralel olarak İşlâm'ın

bilimin sadece Ortodoks teolojinin emirleri hafifletildiği zaman geliştiğini ileri sürmüştür. Renan'ın açık ortodoksluğu, kapalı, elitist bir rasyonalizmle birleştiren reformist Cemaledin Afgâni'ye sempatik tepkisidir. Bryan S. Turner, *Oryantalizm Kapitalizm ve İşlâm* (Trc.: Ahmet Demircan), İstanbul,1997, s. 123.

¹⁶ Cemal Yıldırım, *Bilimin Öncüleri*, Ankara, 1997, s. 12-13.

¹⁷ A. Adnan Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 345;

Celal Kırca, *Kur'an'a Yönelişler*, s. 222; Fazlur Rahman, Cemaledin Afgâni ve Namık Kemal'in 19. asrın ortalarında başlayan modernist/yenilikçi düşünce sürecinin öncülerinden olduğunu belirtir. (Fazlur Rahman, *İşlâmî Yenilenme Makaleler 1*, (Derleme ve Trc.: Adil Çiftçi), Ankara, 2004, s. 72.

¹⁸ Namık Kemal,- elli altı sayfalık yazdığı bu risâlede- maskara ve geveze olarak nitelediği Ernest Renan'ın İşlâm hakkında yaptığı eleştirilere cevap vermiştir. O, bu eserinde Ernest Renan'ın İşlâm hakkındaki iddiasını ortaya koymuş ve bu iddialara cevaplar vermiştir. O, Renan'ı cehaletle suçlamış, İşlâm, bilim ve felsefe tarihinde en büyük düşünürlerin Müslüman olduğunu söylemiştir. Namık Kemal, *Renan Müdâfaânâmesi (İşlâmiyet ve Meâriş)* (Yay.: M. Fuad Köprölü), Güven Matbaası, Ankara, 1962, s. 52-62; Faruk Bilici, "Ernest Renan" DİA, İstanbul, 2007, 34/568-671.

¹⁹ İlhan Kutluer, "İşlâmcılık", DİA, İstanbul, 2001, 23/66.

²⁰ Rene Guenon, *İşlâm Maneviyatı ve Taoculuğa Toplu Bakış* (Trc.: Mahmut Kanık), İstanbul,1989, s. 69-75.

²¹ M. S. Aydın, *Din Felsefesi*, s. 281; Ayrıca bk.: Seyyid Hüseyin Nasr, *Modern Dünyada Geleneksel İşlâm* (Trc.: Savaş şafak Barkçın- Hüsametdin Arslan), İstanbul,1987, s.142.

²² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2/424; Seyyid Hüseyin Nasr, *Genç Müslüman'a Modern Dünya Rehberi* (Trc.: şehabeddin Yalçın), İstanbul,1993, s. 124-146.

Müslümanlar'ı gerilettiğini iddia etmişler, Müslümanlar da bu iddiaları çürütmek için savunma amaçlı eserler yazmışlardır. Bu çerçevede din ile bilimin bir arada uyumlu bir şekilde yaşayacağını ifade eden Muhammet İkbâl (1938), "*Sizin yaratılmanız da tekrar dirilmeniz de bir tek kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir.*"²³ âyetinde anlatılan hayati birlik tecrübesinin, çağımızda müspet şeyleri anlamaya hazır olan akla daha yatkın ve psikolojik bakımdan daha uygun bir metoda başvurmaya işaret ettiğini belirtir. Böyle bir metod ve yaklaşımın olmadığı bir ortamda ilmi nitelikteki bir dini bilgiye duyulan ihtiyaç doğal karşılanmalıdır.²⁴ Tarafsız incelemeler din ile bilimin uyum içinde olduğunu göstermektedir. Bilimin gelişip ilerlemesinde İslâm dininin önemli bir payı olmuştur.

Bu bağlamda bilimin Kur'anla olan ilişkisine baktığımız zaman ortaya çıkan tablo şudur: Söz gelimi, Ebu Bekir İbnü'l-Arabî (543/1148) Kur'an'da mevcut ilmin sayısını 77450 olarak belirlemiştir. O, Kur'an'daki kelimelerin zâhir, bâtın, had ve matla olmak üzere dört boyutundan bahsederek, Kur'an ilimlerini 3 kategoride ele alır. Bunlar; Allah'ın birliği (tevhîd), öğüt verme (tezkîr) ve hükümlerdir (ahkâm). Tevhid ilmiyle, onun isim ve sıfatlarıyla kendini tanıma, yaratan ve yaratılanları bilme; tezkir ilmiyle, müjde ve tehdit niteliklerine sahip cennet ve ceennemini öğrenme; ahkâm ilmiyle de, sorumlulukların tamamını öğrenme sağlanır.²⁵

Kur'an'daki birçok âyette ilim ve bilime teşviğin olduğuna Allah'ı tanımanın yolunun ilimden geçtiğine dikkat çekilmektedir.²⁶ Dolayısıyla İslâmiyet'in bilime değer verdiğini söylemek mümkündür. Söz gelimi Gazâlî ilmin edilmesine ve onun niteliğine yönelik bir değerlendirme yaparak şunları kaydeder: "İlim hazinedir. Bu hazinenin anahtarı soru sormaktır. Sormaktan çekinmeyin; zira ilmin sorulmasından dört kişi birden mükafat kazanır: Soran, cevap veren, onları dinleyen, onları seven."²⁷ Böylece ilmi faaliyetin içinde yer alan herkes mükafatını alacaktır.

Gazâlî, görüşünü güçlendirmek için sahâbe görüşlerinden yararlanmıştır. Nitekim O, İbn Mesud (ra)'ın "Kim ki öncekilerin ve sonrakilerin ilmini isterse Kur'an'ı tedeubbür etsin." sözüne istinaden Kur'an'da 1807 ilmin olduğunu her kelime bir ilim olduğu için onun zâhir-bâtın, had-matla olmak üzere dört boyutlu manasının olduğunu ifade eder.²⁸

Bunlara ilaveten Kur'an kendisini ilim ve hür irade ile çelişmediğini belirten birçok genel kurallar da getirmiştir. Bu kuralların içinde bilimsel araştırmalara dayalı ayrıntılı bilgilerin tespit edilmesi ve açıklanması işini insana bırakmış olması da yer almaktadır. Kur'an'ı gönderen Allah, Sünnetullahı (sosyal kanunları ve tabiat

²³ Lokman, 31/28.

²⁴ Muhammed İkbâl, *İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu* (Trc.: N. Ahmet Asrar), Birleşik Yay., İstanbul, 1984, s. 16; Ayrıca bk.: Fatih Özkan, "Modern Dönemde Din-Bilim İlişkisi", *İÜİF Dergisi*, S.: 6, Ekim, 2015, s. 55-67.

²⁵ Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *Kânûnü't-Te'vîl* (Tah.: Muhammed Süleyman), Tunus, 1990, s. 180, 181, 196; Celâlüddin Abdurrahman b. Ebü Bekir es-Suyûti, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, (Nşr.: Mustafa Dîb el-Buğâ), Dârü İbn Kesîr, Beyrut, ts., 1/1034.

²⁶ "O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler. Şüphesiz ki bunlarda aklını kullananlar için pek çok deliller vardır." (Nahl, 16/12), "O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Gerçekten biz, bilen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık. O, sizi bir tek nefisten (Âdem'den) yaratandır. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Anlayan bir toplum için âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık." (En'âm, 6/97-98), "Onlar hala Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı?.. (Nisâ, 4/ 82), "Andolsun biz Kur'an'ı zikir (öğüt alıp düşünme) için kolaylaştırdık. Fakat öğüt alıp-düşünen var mı? (Kamer, 54/ 17). Burada Kur'an, insana sosyal olayları ve tabiat kanunlarını anlamada yardımcı olmakta ve ona yol göstermektedir. O, bu konuların ayrıntılarının tespit edilmesini psikolojik, sosyolojik ve tabiat kanunlarının keşfedilip bulunmasını insandan istemektedir. (Celal Kırca, *Kur'an ve Bilim*, s. 33).

²⁷ Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî, *İhyâü Ulûmiddin* (Trc.: M. A. Müftüoğlu), İstanbul, 1989, 1/39.

²⁸ el-Gazâlî, *İhya*, 3/ 135.

kanunları) yaratmıŖ sözü edilen kanunların teferruatına iliŖkin araŖtırmayı da insanın yapmasına iŖaret etmiŖtir.²⁹ Bu çerçevede İslâm'da batıda olduğu gibi bilim ile din arasında hiçbir Ŗekilde bir anlaŖmazlık ve bir düŖmanlık yoktur. Böyle bir mücadelenin olduğunu söyleyenlerin İslâm düŖünce tarihiyle ilgili yeterli bilgileri olmadığını düŖünüyoruz. Fen adına İslâm'a İslâm adına bilime karŖı tartıŖma çıkarımlar bu hareketleriyle cehaletlerini itiraf etmektedirler. Bilim, İslâm'ın müzahiri olduğu gibi İslâm da bilimin en güçlü yardımcısıdır. Bundan dolayı İslâm ile müspet bilimler arasında bir çeliŖme düŖünülemez. Akıl ile nakil çeliŖtiđinde akılı tercih ve nakli ona göre te'vil İslâm'ın ortaya koyduğu esaslardan biridir. Fenni renklere büründürülerek bilimsel kıyafete sokulmuŖ olan teoriler hiçbir zaman bilim sayılmadığı için bunların İslâm ile iliŖki kurulması tutarlı değildir.³⁰

Hülasa batıda bilim ile din arasındaki çatıŖmanın en yoğun yaŖandıđı dönem Ortaçağ'dır. Bilindiği üzere Ortaçağ'da din hâkimiyetinde bir devlet yapısı olduğu için kilise egemen güç konumundaydı. Bu nedenle din adamları da ayrıcalıklı bir statüye sahiplerdi.³¹ İslâm'ın ve Kur'an'ın bilim iliŖkisine gelince, modern ilmin verileriyle çatıŖmayan ve sonsuza dek bu özelliğini devam ettirecek mukaddes kitap Kur'an'dır. Çünkü bu kitabı alemleri bir hikmet ve ölçü içerisinde yoktan yaratan ve onları belli kanunlara tabi kılan Allah indirmiŖtir.³² Sonuçta her iki disiplin iyi incelendiğinde aralarında bir uyum vardır. Her ikisi de bir çok alanda birbirlerinden bir Ŗeyler öğrenebilir. Bilim ve din birbirlerinden ayrı sınırlarda olsalar da karŖılıklı bir iliŖkileri ve bağlılıkları da vardır.

2. Kavramsal Çerçeve

H. Peygamber (sav) ile baŖlayan, sahâbe dönemiyle geliŖen ve tâbiünla tedvin edilen tefsir hareketi günümüze kadar farklı biçimlerde çeŖitli evrelerden geçmiŖtir. Bu evrelerin sürecinde oluŖan tefsir eğilimlerinin müktesebatları da oldukça geniŖtir. Bu bağlamda Kur'an, nüzülünden günümüze kadar, çok çeŖitli Ŗekillerde ve amaçlarda anlaŖılmıŖtır.³³ Her bir yöneliŖin mensupları aldıkları bilgi zaviyesinden Kur'an'a yaklaŖmıŖ ve elde ettiği ilmin Kur'an'ı anlamada büyük bir fonksiyonu olacağını belirtmiŖtir.³⁴ Bu bağlamda öne çıkan özellikleriyle çok çeŖitli Ŗekillerde isimlendirilen bu tefsirlerden biri de bilimsel tefsirdir.³⁵

Bu tefsir türünün tarifine geçmeden önce "bilimsel tefsir" ifadesinde yer alan kavramların tanımlamasını yapmak suretiyle bir tarife doğru gitmek istiyoruz. Bu terkinin içinde yer alan kavramlardan biri bilimdir. Bilim evrenin ve olayların bir bölümünü sečen deneye dayanan ve gerçeklikten ayrılmayarak sonuç çıkarmaya çalıŖan düzenli bilgi. Genel geçerlik ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgesel bilgi. Belli bir ereğe yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araŖtırma süreci. Bilim kelimesinden türemiŖ bilimcilik, bilimsel düŖüncenin tek yanlı olarak

²⁹ Celal Kırcı, *Kur'an ve Bilim*, s. 32-33.

³⁰ M. Ŗemseddin Günaltay *Felsefe-i Ulâ İsbat-ı Vacib ve Ruh Nazariyeleri* (Haz.: Nuri Çolak), İstanbul, 1994, s.9.

³¹ Nur Yeliz Gülcan, "Tarihsel Süreçte Dinin Bilimsel Alandaki Etkileri Açısından Din-Bilim İliŖkisi", <http://www.ayk.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/01/>, s. 1-12.

³² H. Mehmet Soysaldı, *Nüzülünden Günümüze Kur'an ve Tefsir*, Ankara, 2001, s. 295.

³³ Alpaslan Açıkgeç, "İslâmî Bilim ve Felsefe AnlayıŖı", *İslâmî AraŖtırmalar Dergisi*, C.: 4, S.: 3, Ankara, 1990, s. 175-189.

³⁴ Her ekol kendisinin meŖgul olduğu, yayılmasını istediği ilmin farz ve vacib olduğunu ileri sürmüŖtür. Örneğin kelimciler kelim ilminin farz olduğunu söyleyerek, bu ilim sayesinde, Allah'ın zat ve sıfatlarının bilinebileceğini ileri sürmüŖtür. Fakihlere göre farz olan fıkıh ilmidir; zira onun, ibadetlerin ve muamelatın helal ve haram kısımları ile mutlak helal ve haram gibi konularda bilgi verdiğini ileri sürmüŖlerdir. Müfessirlere ve muhaddislere göre ise, Müslüman'a farz olan ilim, Kur'an ve sünnettir; zira bu iki ilim bilindiği takdirde diğer bütün ilimler bilinir." (el-Gazâlî, *İhyâ*, 1/45).

³⁵ Fatih Tiyek, "Kur'an'ın Sabiteleri ve Tefsirin Yöntemi Çerçevesinde Bilimsel Tefsire BakıŖ", *V. Türkiye Lisansüstü ÇalıŖmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III*, s.103-115.

değerlendirilmesi, bilimin fizikötesinin sorunlarını da çözümlayebileceğine inanma eğilimi şeklinde birçok tanım yapılmıŖtır.³⁶ Bilimsel ise bilimle ilgili, bilime dayanan, ilmî anlamına gelmektedir. Bir baŖka ifadeyle bilim herhangi bir şekilde düzenlenmiŖ(organize edilmiŖ) doğru bilgiler bütünüdür.³⁷

AnlaŖılacađı üzere, tarifi yapılan bilim kavramının omurgasını, deneye dayanması, yöntemli olması, gerçeklikten yola çıkması, doğru olması ve bir süreci kapsaması gibi öğeler oluŖturmaktadır.

Bu terkipte yer alan kavramlardan biri de tefsirdir. O, arap dilinde; beyân etmek, keŖfetmek, izhâr etmek ve üzeri kapalı bir Ŗeyi açmak, kelamın delalet ettiği manayı ortaya koymak anlamındadır.³⁸ Terimsel anlamı ise manaya açık bir şekilde delâlet edecek bir lafızla âyetin anlamı, durumu, kıssası ve iniŖ sebebini açıklamaktır.³⁹ Bu tanımlamaya ilave olarak tamamlayıcı mahiyette M. Zeki Duman (2013) Tefsir'i; "Kur'an'ın lafzını Ŗerh/tahlil edip, murat edilen anlamayı beyan etmek" şeklinde tarif etmiŖtir.⁴⁰

Bize rehberlik eden, hak çizgide kalmamızı sağlayan Kur'an, İslâm dininin ana kaynağı ve bilgi vasıtasıdır.⁴¹ Bundan da anlaŖılacađı gibi Kur'an, bilgi kaynağı olduğuna göre, bilimden ve bilimsel gerçeklerden de uzak olduğunu düşünmek mümkün gözükmemektedir. Kur'an'da yer alan bilgi türleri gayb alemi ve varlık alemiyle ilgili olmak üzere çeŖitlilik arz eder. Kategorik bir yaklaŖımla varlık alemi ile ilgili bilgileri insan ve kainat bilgileri olarak sınıflandırmak mümkündür.⁴²

Bu girişten sonra bilimsel tefsirin tanımına geçebiliriz. İlmî tefsir veya bilimsel tefsirle ilgili birçok tarifler yapılmıŖtır. Bu tariflerden bazıları Ŗunlardır:

"İlmî tefsir, Kur'an ibarelerindeki ilmî istilahları açıklamaya, onlardan çeŖitli ilimleri ve felsefi görüşleri çıkarmaya çalıŖan bir tefsirdir."⁴³ Bazı araŖtırmacılar, tarifte "felsefi görüşler" ifadesinin geçmesini yanlıŖ bulurlar.⁴⁴ Çünkü burada kastedilen, gözlem ve deneye dayalı bilimlerdir.⁴⁵ AnlaŖıldıđı üzere bu tarifte Kur'an'ın çeŖitli ilimlerin ve felsefi görüşlerin kaynağı olduğuna dikkat çekilmiŖtir.

Bir baŖka tarife göre ; "Kur'an'da geçen çeŖitli bilim dallarıyla ilgili âyetleri, çağın ilmî icat ve geliŖmeleri⁴⁶ veya modern teknoloji verileri⁴⁷ doğrultusunda yorumlayan veya

³⁶ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul,1998, s. 36; Kurul, *Türk Dil Kurumu*, Ankara, 2005, s. 269; Berry Andrian, *Bilimin Arka Yüzü* (Trc.: R. Levent Aysever), Ankara, 1996, s. 7.

³⁷ Ahmet Arslan, *Felsefeye GiriŖ*, Ankara, 1996, s. 64.

³⁸ Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed b. Manzur, *Lisanü'l-Arab*, el-Matbaatü'l-Miriyye, Beyrut 1968, 5/55; Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğib el-İsfahâni, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, Dârü'l-Marife, Beyrut, 2005, s. 381; M. Zeki Duman, *Uygulamalı Tefsir Usülü ve Tefsir Tarihi*, Kayseri, 1992, s. 43.

³⁹Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eŖ-Ŗerif el-Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rifât*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, s. 63.

⁴⁰ M. Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak (Kur'an'ı Kerim'in Nüzül Strasına Göre Tefsir)*, Fecr Yay., Ankara, 2008, 1/18.

⁴¹ Ŗerafetin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam*, Konya, 1996, s. 83.

⁴² Celal Kırcı, *Kur'an ve Bilim*, s. 38.

⁴³ Zehebi, *et-Tefsir ve'l-Müfessirün*, 2/474; Ali Turgut, *Tefsir Usülü ve Kaynakları*, İstanbul,1991, s. 304; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara, 1989, 2/423.

⁴⁴ Fahd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rümi, *İtticâhü't-Tefsir fi'l-Karni'r-Râbia AŖer*, Riyad, 1986, 2/549.

⁴⁵ Said ŖimŖek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Konya, 1995, s. 79.

⁴⁶ Ali Eroğlu, *Tarihte Tefsir Hareketi ve Tefsir AnlayıŖları*, Ekev Yay., Erzurum, 2002, s. 112- 114; Maurice Bucaille, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat İnciller ve Kur'an* (Trc.: Mehmet Ali Sönmez), Ankara, 1997, s. 197; Emin el-Hüli, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod* (Trc.: Mevlüt Güngör) , Kur'an Kitaplığı, İstanbul, 1995, s. 41. Yapılan farklı tarifler hakkında bk.: Ahmet AkbaŖ, "Bilimsel Tefsire Dair TartıŖmaların Güncel Değer", *ŖÜF Dergisi*, 2016/3, C.: VII, S.: 15, s. 75-93.

⁴⁷ Halil Çiçek, *20. Asırda Kur'an İlimleri ÇalıŖmaları*, İstanbul,1996, s. 114.

bilimsel verilerle âyetlerin delaletleri arasındaki uyumu araştıran ve açıklamaya çalışan tefsire bilimsel tefsir denir.⁴⁸

Veysel Güllüce bilimsel tefsiri Kur'an âyetlerini bilimsel veriler ışığında açıklamak, onlardaki bilimsel gerçekleri ortaya çıkararak i'caz yönlerini göstermek şeklinde tarif etmiştir.⁴⁹

Muhammed Draz da bilimsel tefsirin bu tanımının bazı sapmalara ve aşırılıklara neden olması ihtimalini göz önüne alarak, bilimsel tefsiri "Kur'an'ı Kerim tarafından sunulan hakikatlerin ilmin son verileriyle tamamen mutabakat halinde olan tefsir"⁵⁰ diye tanımlama gereğini duymuştur.⁵¹ Yapılan bu tariflerde de bilimsel verilerin Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı olduğu vurgusu yapılmıştır. Dolayısıyla yapılan tarifler tam anlamıyla birbiriyle örtüşmemektedir. Bu tariflerin farklılığının temel sebebinin Kur'an'a bakış açısıyla ilgili olduğunu düşünüyöruz.

Bilimsel tefsirle ilgili yaptığımız tarifler ve ilişkili kavramların tanımlarını da göz önünde bulundurarak bilimsel tefsiri şöyle tanımlayabiliriz. Kur'an lafzını, murat edilen manayı genel geçer kesin bilgi verileriyle beyan etmektir.⁵²

Günün gelişen ilimlerinden tefsire yardımcı olacak (biyoloji, astronomi, anatomi, tarih felsefesi, psikoloji, ekonomi, devlet idaresi ve coğrafya) gibi ilim dallarını bilmek de oldukça önemlidir. Çünkü Kur'an gelişen ilmin önünde yürür, ilim arkadan onu takip eder ve doğruyu bulunca Kur'an'daki ilgili anafikri tasdiğe mecbur olur.⁵³

Görüleceği üzere aralarında farklılıklar bulunsa da bu tanımlarda vurgulanmak istenen ortak nokta âyetlerin yorumunda bilimsel bilginin kullanıldığı iddiasıdır.

3. Bilimsel Tefsirin Başlangıç Tarihi ve Öncüleri

Müfessirler tarafından Kur'an âyetlerinin tefsirinde ortaya konan şartlar zaman içerisinde yeterli olmamış, bunları takviye edici bazı yeni çağdaş bilgilere ihtiyaç hissedilmiştir.⁵⁴ XIX. yüzyıldan itibaren İşlâm dünyasının yaşadığı sürecin ve geçirdiği değişimlerin Kur'an tefsiri alanına da birtakım yansımaları olmuş, bu yansımalara bağlı olarak tefsir literatüründe muhteva bazında önemli değişiklikler olmuştur.⁵⁵

Tefsir literatüründeki içerik değişikliğine baktığımızda şöyle bir durumla karşılaşıyoruz: Mekki sürelerdeki kainatla ve pozitif ilimlerle ilgili âyetlerin yorumunda bu ilimlere (astronomi, coğrafya, hendese, fizik, kimya, matematik, botanik, biyoloji, tıp, eczacılık ve ziraat) baş vurulmuştur. Başlangıçta bu âyetlerdeki bilgilere bakış açısı bilgilerin hikmetini öne çıkarma üzerine inşa edilmiştir. Bu durum II/VIII. yüzyılın başından itibaren değişmeye başlamış, ulema, kevnî hakikatlerden bahseden âyetler üzerine fikir yorma sürecine girmiştir. Böylelikle pozitif ilimlere ait bilgiler bu tür âyetlerin yorumunda bir araç olarak kullanılmış, bunun sonucunda da çağdaş yeni bir tefsir ekölü ilmî tefsir veya bilimsel yöneliş ortaya çıkmıştır.⁵⁶

Kur'an'a bilimsel yöneliş, ilk defa felsefe-bilim ilişkisi içinde oluşmaya ve gelişmeye başlamış İşlâm felsefesi bu yöneleşin ilk nüvesini oluşturmuştur.⁵⁷ Bu kapsamda ilmî tefsir hareketi Beni Ümeyye zamanında ortaya çıkmış Abbasiler döneminde

⁴⁸ Celal Kırcı, *Kur'an'ı Anlama*, s. 216; Cüneyt Eren, *Kur'an İlimleri ve Tefsir İstilahları*, Erzurum, 2001.

⁴⁹ Veysel Güllüce, "İbn Rüşd'ün Eserlerindeki Bilimsel Tefsir Örnekleri", *Büyük İşlâm Fılo zofu İbn-i Rüşd*, http://isamveri.org/pdfdrg/D230708/2013/2013_GULLUCEV.pdf, 2013, s. 97-107.

⁵⁰ Abdullah Draz, *Kur'an'a Giriş* (Trc.: Salih Akdemir), Ankara, 2010, s. 151.

⁵¹ Celal Kırcı, *Kur'an'ı Kerim ve Modern İlimler*, s. 51.

⁵² Celal Kırcı, *Kur'an ve Bilim*, s. 38.

⁵³ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yay., İstanbul, 1991, 1 / 1-14.

⁵⁴ Zeki Yıldırım, "Enbiya, 30 Ekseninde Evrenin Oluşumu", *AÜF Dergisi*, S.: 39, Erzurum 2013, s. 48-77.

⁵⁵ Mehmet Suat Mertoğlu, "Tefsir" *DİA*, İstanbul, 2011, 40/290-294.

⁵⁶ Celal Kırcı, *Kur'an ve Bilim*, s.38.

⁵⁷ Celal Kırcı, *İlimler ve Yorumlar Açısında Kur'an'a Yönelişler*, Kayseri,1993, s. 218.

Beytül-Hikmeyle⁵⁸ başlayan tercüme ve ilim ilerleyişi bu hareketi hızlandırmıştır.⁵⁹ Her ne kadar bu ekolün doğuşu Emeviler dönemine kadar uzanıyorsa da müstakil bir ekol olarak ortaya çıkışı çağımıza denk gelmiştir.⁶⁰ 20. yüzyılda müstakil bir tefsir ekolü olarak ortaya çıkan ilmi tefsir ekolü, dini, sosyolojik kısmen de psikolojik ihtiyaçların ortaya çıkmasıyla var olduğunu söyleyebiliriz.⁶¹ Burada da anlaşılacağı üzere bilimsel yönelişin bir ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıktığı görölmektedir.

Kur'an ve bilim arasında ontolojik bir bağ kuranlar, Gazali(505/1111)'yi, *İhyau Ulumi'd-Din* ve *Cevahirü'l-Kur'an* adlı eserlerine istinaden ilmi tefsiri teorik olarak sistemleştiren kişi olarak görmüştür.⁶² Gazali özellikle *Cevahirü'l-Kur'an* adlı eserinde ilmi tefsire dair geniş bilgi verir. Buna göre, Kur'an bütün ilimleri ihtiva ettiğinden bu çerçeveden Kur'an incelenmelidir.⁶³

Doğası gereği Hikmeti (felsefe) şeriatın arkadaşı ve süt kardeşi; özü itibariyle de iki dost olarak gören, İslam'ın batıdaki temsilciliğini yapan İbn Rüşd (595/1199) ise *Faslü'l-Makal* ve *el-Keşf* adlı eserlerinde din-bilim uzlaşmasının savunucusu olmuş, bilimin de Allah'tan bağımsız olamayacağını özellikle belirtmiştir.⁶⁴

Gazali'den 100 yıl sonra vefat eden İbn Rüşd'ün çağdaşı olan Fahrüddin er-Razi(606/1209) Kur'an'ı tefsir ederken dönemin mevcut bütün ilimlerinden faydalanmak süretiyle ilmi tefsir hareketine öncülük yapmıştır. O, İbn Sinâ'nın etkisinde kalarak tefsirinde dünyanın yuvarlak olduğunu belirtmekle birlikte dönmediğini söylemesi devrindeki ilmi anlayışın tefsirine etkisi olarak görölmelidir.⁶⁵

Bunlardan sonra da fenni tefsir hareketinin bayraktarlığını Muhammed b. Ebi'l-Fadl el-Mursi(655/1257) ile es-Suyuti(911/1505) yapmışlar ve bu hareketi güncel tutmaya ve onun meselelere çözüm odaklı bakma özelliğini öne çıkarmaya çalışmışlardır. Söz gelimi El-Mursi'ye göre Kur'an gelmiş geçmiş bütün ilimleri kendinden toplayan bir kitaptır. O, dini ilimlerin yanında tıp, hendese cedel, astronomi vb. ilimleri de içerir. Suyuti'nin verdiği bilgilere göre el- Mursi birçoğ ayeti kısa da olsa bilimsel verilere göre tefsir etmiştir.⁶⁶

⁵⁸ İlk dönemlerde bir tercüme bürosu ve bir kütüphane olarak kurulan Beytülhikme giderek fiziki ve fonksiyonel açıdan gelişip genişlemiş, özellikle pozitif ilimlerin araştırıldığı bir merkez ve bir eğitim kurumu haline gelmiştir.(Mahmut Kaya, "Beytül-Hikme", DİA, İstanbul,1992, 6/88-89.

⁵⁹ Mustafa Sadık er-Rafii, *İcâzül-Kur'an ve Belâgatü'n-Nebeviyye*, Dârül-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 2005, s. 85.

⁶⁰ Celal Kırcı, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 21.

⁶¹ Celal Kırcı, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 58; Buna karşılık bazılarına göre, ilmi tefsirler, İslam'ın bir akıl ve bilim dini olduğunu göstermek süretiyle modern dönemde ortaya atılan İslam-bilim karşıtlığı tezlerini çürütmek ve Kur'an'la modern bilimin uyumunu ispat amacına dayanan bir yaklaşımın ürünüdür. (Mehmet Suat Mertoğlu, "Tefsir", DİA, İstanbul, 2011, 40/290-294).

⁶² Ömer Faruk Yavuz, "Gazali ve İlmî Tefsir, *OMÜF Dergisi* [2011] S.: 31, s. 39-59; Ayrıca bk.: Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, İstanbul, 2006, s. 226.

⁶³ Gazali'ye göre Kur'an ilimleri, dış kabuk(lügat, nahiv, kıraatler, harflerin çıkışı) ve Kur'an'ın özünü oluşturan (öncekilerin kıssaları, kelam, fıkıh, fıkıh usulü, ahlak ve itikad) ilimleri olmak üzere iki kısımdır. Kitabın beşinci bölümünde Kur'an ilimlerinin keyfiyetinden bahseden Gazali yukarıda saydığı ilimlere tıp ve yıldız ilimlerini, âlemin oluşması, hayvanların oluşumu, sihir ilmi gibi ilimleri de ilave etmektedir. (el-Gazali, *Cevahirü'l-Kur'an* (Şerh.: Halil İbrahim), Beyrut, 1996, s. 23-30). Ona göre, Kur'an âyetleri cevâhir ve dürer (inci) olmak üzere ikiye ayrılır. Gazali, eserinde 763 cevher (cevâhir) 741 de inci (durer) olmak üzere toplam 1504 âyeti ele almış, on altı sureye hiç yer vermemiştir. Zaten kendisi de, Kur'an'ı oluşturan âyetlerin büyüğü çoğunluğuna burada yer vermediğini belirtir. (Gazali, *Cevâhir*, s. 62-108).

⁶⁴ Necip Taylan, *Anahatlarıyla İslâm Felsefesi*, İstanbul,1991, s. 250-251; Henry Corbin *İslâm Felsefe Tarihi* (Trc.: Abdullah Haksöz), İstanbul,1997, s. 8-9, 42; Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu* (Trc.: Salih Akdemir), Ankara,1995, s. 126.

⁶⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "Fahrüddin er-Razi", DİA, İstanbul,1995, 12/89-95.

⁶⁶ es-Suyuti, *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'an*, 2/1027-1028.

Celeleddin es-Suyûtî ise tefsir usûlüne dair yazdığı *el-İtkân* ve *el-İklil* isimli eserlerinde ilmi tefsirle ilgili bilgilere yer vermekte, bazı âyetlerin çeŖitli mesleklere iŖaret ettiğini belirtmiŖtir.⁶⁷

Kur'an akla büyük önem verdiğine göre, akıl ve düşünçenin ürünü olan ilimleri teşvik etmesi ve bu ilimlere iŖaret etmesi de tabiidir. Kur'an'ın dîni ilimlerin yanı sıra tecrübî ilimlerle de olan münasebeti öteden beri savunula gelmiŖtir. Miladi 12. asırdan 19. asra kadar ilmi faaliyetlerdeki durgunluk tefsire de yansımıŖ, Kâtip Çelebi (1067/1657) ve Erzurumlu İbrahim Hakkı(1186/1772) gibi bir kaç istisnanın dıŖında ilmi tefsirde herhangi bir yenilik görülmemiŖtir.⁶⁸

Nitekim Katip Çelebi felsefe ve ona bağlı ilimlerin okunması gerektiğini savunmuŖ ve bu ilimleri varlıkların hakikatini araŖtıran ilimler olduğunu belirtmiŖtir. *Mizânü'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ehak* isimli eserinde matematik bilen bir müftü ile bilmeyen müftünün verdiği fetvayı kıyaslayarak matematik bilen müftünün fetvasının doğruluğunu göstermeye çalıŖmıŖtır.⁶⁹

Erzurumlu İbrahim Hakkı *Marifetnâme* isimli eserinde astronomi ilmi ile ilgili bilgiler vermek sûretiyle bir anlamda din-bilim uzlaŖmasını savunmuŖtur.⁷⁰ Bu eserlere Hindli Molla Kudsi'nin *Esrâr-ı Melekût* ve Halil Rahmî'nin *Efkâr-ı Ceberût*'unu⁷¹ da ilave edebiliriz.

Tefsir çabaları, 19. ve 20. yüzyılda farklı bir zeminde yol almak zorunda kalmıŖ, ilmi geleneğin ona sağladığı çerçevenin yetersizliği hissedilince tefsir çabaları İslâmî düşünüşün problemlerini kendi sahasına taŖımmıŖtır. Siyâsî ve sosyal yapı birçok Ŗeyle beraber fikrî yapıyı da zorlamaya baŖlayınca tefsir çabaları mevcut geliŖmelerin tesirine açık hale gelmiŖtir. Çok geçmeden bu tesir, tefsir ilmine yansımıŖ ve Kur'an yorumları çağdaŖ ulemanın elinde modernleŖme için gerekli zihni deđiŖimi sağlayan önemli araçlardan biri olmuŖtur.⁷² XIX. yüzyıla kadar yerinde sayan bilimsel tefsir çalıŖmaları, batıda yaŖanan teknolojik geliŖmeler ve buna paralel olarak Müslümanların kültürel alanda batı ile olan iliŖkelerinin canlanmasıyla birden rağbet görmüŖ ve birçok müfessir bu yöneliŖe meyletmiŖtir. Neticede Kur'an'ın modern bilimin ulaŖtıđı hakikatler ve doğru nazariyelerle olan uyumu araŖtırılmaya baŖlanmıŖtır.⁷³ Söz gelimi bilimsel tefsir yöneliŖinin bu asırdaki savunucularından Muhammed b. Ahmed el-İskenderani(1306/1888) tarafından yazılan *KeŖfü'l-Esrâri'n-Nürâniyyeti'l-Kur'âniyye fi ma Yetealleku bi'l-Ecrâmi's-Semâviyye ve'l-Arziyye ve'l-Hayvânât ve'n-Nebâtât ve'l-Cevâhiri'l-Ma'deniyye*⁷⁴ adlı eser, Suyûtî'den sonra

⁶⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân*, 2/1028-1031; *el-İklil fi İstinbâti't-Tenzil*, Beyrut, 2007, s. 128. Ancak bu eserde daha çok ahkam âyetlerinden hüküm çıkarma iŖlemi gerçektelemiŖtir. Bk.: 150,197, 282 vb. çoğaltmamız mümkündür. Mursi'ye göre bazı âyetler çeŖitli mesleklere iŖaret etmektedir. Buna göre; Terzilik; "...Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye baŖladılar." (A râf, 7/22); Marangozluk; "..Örümcek bir yuva edinir." (Ankebût, 29/41); Dokumacılık; "Ŗimdi bana, ektiğinizi haber verin" (Vâkıa, 56/63); Camcılık; "Bu, billürdan yapılmıŖ, Ŗeffaf bir zemindir." (Neml, 27/44); Ekmekçilik/fırıncılık; "Diğeri de: Ben de baŖımın üstünde kuŖların yemekte olduğu bir ekmek taŖıdıđımı gördüm." (Yûsuf, 12/36);Ahçılık; "O da hemen kızartılmıŖ bir buzağı getirdi." (Hüd, 11/69); Kasapçılık; "ölmeden yetiŖip kestikleriniz müstesna" (Maide, 6/3); Denizcilik; "Gemi var ya" (Kehf, 18/69) vb. (Suyûtî, *el-İtkân*, 2/1031-1032). Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Mursi, âyetlerin iç bağlam ve dıŖ bağlamını göz önünde bulundurmadan onlara çeŖitli anlamlar yüklemiŖtir. O, yüzeysel ve zorlama yorumlar yaparak âyetlere ilgisi olmayan manalar yüklemiŖtir.

⁶⁸ Halis Albayrak, *Tefsir Usûlü*, İstanbul, 2009, s.108.

⁶⁹ Celal Kırcı, *Kur'an ve Bilim*, s. 46.

⁷⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Ma'rifetnâme* (Haz.: İsmail DerviŖođlu-Hasan Sevil), İstanbul, 2011, s. 219.

⁷¹ Celal Kırcı, *Kur'an ve Bilim*, s. 46.

⁷² Düccane Cündioğlu, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, Ankara, 2011, s. 114-115; Mehmet Paçacı, *Kur'an'a GiriŖ*, İstanbul, 2008, s. 129.

⁷³ Celâleddin AllûŖ, *Dirâsâtün fi't-Tefsiri ve Ulûmihi*,Tunus, 2006, s. 69-70.

⁷⁴ Bu eserde, âyetler mushaf tertibine göre değil konularına göre açıklanmıŖtır. Eserde bir baŖlık altında ilgili âyet yazıldıktan sonra âyetin yorumuna ve buna dair meselelere girilmiŖtir. Aynı zamanda doktor olan İskenderani yeri geldiği zaman âyetleri tabbî verilerden de yararlanarak tefsir etmiŖtir. Bu eserin yazılıŖ sebebi Ŗöyledir: İskenderani'ye 1290/1873 yılında ilmi bir toplantıda "kitapta hiçbir Ŗeyin eksik

durgunlaşan bilimsel tefsir yönelişinin yeniden canlanmasına vesile olmuştur. ⁷⁵ İskenderânî'den sonra bu sahada eser yazarlardan biri de Osmanlı yönetimine karşı reformcu düşünceleriyle tanınan gazeteci ve yazar Abdurrahmân el-Kevâkibî (1902)'dir. O, *Tabâiyu'l-Istibdâd ve Meşâriu'l-Istibâd* isimli eserinde istibdadı din, bilim, eğitim, ahlâkî değerler, refah ve ilerleme gibi konular açısından inceler. İslâm dünyasının en önemli probleminin cehalet olduğunu, cehaletin ise siyasi istibdattan kaynaklandığını, istibdadın bilginin yayılmasını engellediğini, dinî prensipleri tahrif ederek ahlâkî değerleri bozduğunu, insanların kendi menfaatlerini düşünerek müstebit idarecilere itaat ettiklerini ileri sürmektedir. ⁷⁶

İlmî tefsir kanadında bütün bu olumlu gelişmeler yaşanırken, bu sürecin Tantâvî Cevherî⁷⁷ ile doruk noktasına ulaştığını söyleyebiliriz. Onun tarafından el-*Cevâhir fî Tefsiri Qur'ânî'l-Kerîm* adıyla bir tefsir kaleme alınmış bu eserde modern bilimle ilişkili görölen âyetler bazı teknik verilerin ve bilgilerin ışığında tefsir edilmiştir. Müellif sözkonusu tefsirinde müslüman müelliflerin pek çok fıkıh kitabı yazdıklarını ancak kevnî(kozmolojik) âyetler üzerinde durmadıklarını ifade eder. Halbuki Kur'an'da ancak yüzelli âyetin fikhî konularla ilgili olduğunu, buna karşın hemen hemen her sürede evrenle ilgili ilimlere dair âyetler bulunduğunu, bu meselelere sarahatle temas eden âyetlerin 750 âyet olduğunu, ayrıca işaret yollu daha pek çok âyetin bulunduğunu, buna rağmen modern ilimlere dair çok az eser yazıldığını belirterek bunun bir çelişki olduğunu ileri sürer. Ona göre kadim ulema fıkıh ilminde ilerlemişlerse, çağdaş ulema da evrenle ilgili ilimlerde ilerlemesi gerekir. ⁷⁸

Bazı çağdaş araştırmacılar tarafından Tantavi'nin bu tefsiri hakkında bir takım değerlendirilmelerin yapıldığını görüyoruz. Örneğin Câbirî (2010)'ye göre, Kur'an ve doğa bilimleri konusunda te'lif edilen eserler zorlama yorumlar içermekte ve yetersizdir. Ancak, Tantâvî Cevherî'nin tefsiri o dönemin ihtiyaçlarına cevap verir nitelikte hazırlanmış bir tefsirdir. ⁷⁹

Anlaşılacağı üzere Mısır'da devam eden ilmî tefsir faaliyetleri oldukça fazladır. Mısır'daki pozitif etki, dönemin Türkiye'sine sıçrar, Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1918),

birakılmadığını" ifade eden âyetin (En'am, 6/38) ne anlama geldiğinin sorulması üzerine İskenderânî konuyu araştırmaya başlamış ve Kur'an'daki kevnî âyetlerin yorumunu içeren bu eserini ortaya koymuştur. Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb*'ından bolca iktibaslar yapılan bu eser, bir giriş, üç bölüm (bab) ve bir hâtimedden olmaktadır. Birinci bölümde canlıların oluşumu, ikinci bölümde göklerin ve yerin yaratılışı, üçüncü bölümde bitkiler konusu ele alınmış, hâtimedde ise bazı bitkilerin özellikleri ve tıptaki kullanımları hakkında bilgi verilmiştir. (Kemal Atik, "İskenderânî", DİA, İstanbul, 2000, 22/573-574; Ayrıntılı bilgi için bk.: Süleyman Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, Ankara, 2009, s. 30-38.

⁷⁵ Muhsin Demirci, *Konulu Tefsir Giriş*, İstanbul, 2006, s. 68-69; Abdurrahman Ateş, "Keşfü'l-Esrâr : Bilimsel Tefsir Hareketinin XIX. Asırdaki İlk Muharriki", *AÜİF Dergisi*, 2003, C.: XLIV, S.: 1, s. 111-134; Mehmet Suat Mertoğlu, "Tefsir", DİA, 40/292.

⁷⁶ ř. Tufan Buzpınar, "Kevâkibî, Abdurrahman b. Ahmed", DİA, İstanbul, 2002, 25/339-340).

⁷⁷ Nureddin İtr, *Ulümü'l-Kur'ânî'l-Kerim*, Kahire, 2012, s.111; XX. yüzyılda batı'daki bilimsel gelişmelerin etkisiyle alimlerin bir kısmı Kur'an'ın i'câzını pozitif bilim açısından araştırmaya yönelmiş ve bu alanda yeni görüşler ileri sürmüştür. Abdullah Fikri, Tefvik Sıdki, Tantavi Cevherî, Muhammed Ahmed Cadelmevla ve Muhammed Mütevellî eř- řa'râvî bunlardan bazılarıdır.(Yusuf şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", DİA, 2000, 21/403-406); Ayrıca bk.: Mustafa Keskin, "Kur'an'ın İ'câzına Dair İlimler ve Sekkâkî'nin "Miftâhu'l-Ulüm" Adlı Eserinin Tahlili" *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016/1, C.: 3, S.: 4, s. 99-122.

⁷⁸ Tantâvî b. Cevherî el-Mısırî, *el-Cevâhir fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Haz.: Mustafa el-Bab el-Halebî), II. Baskı, Mısır, 1350, 1/3; 25/53; Abdulhamit Birışık, "Tefsir", DİA, İstanbul, 2011, 40/281-290; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2/438; M. Said şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 82-84; Mehmet Kaya, "Bilimsel Tefsir ve Değişim", *AÜİF Dergisi*, C.: 3, S.: 5, Haziran, 2016, s. 195-223.

⁷⁹ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Çağdaş Arap-İslâm Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*, (Trc.: Ali İhsan Pala-Mehmet şirin Çıkar), Kitâbiyât, Ankara, 2001, s.198. Ayrıca bk.: İffet şarkavî, *Çağla Yüzleşmede Dini Düşünce* (Trc.: Orhan Atalay-Veysel Güllüce), Erzurum, 2001, s. 55.

Hikmet Koçyiğit, "Çağdaş Dönemde Müfessirin Halka Ulaşma Çabalarının Tefsire Etkisi" *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, Nisan / 2017, C.: 1, S.: 1, s. 47-72; Geniş bilgi ve değerlendirme için bk.: Dücan Cündioğlu, "Tefsirde Helenizm: Bilimsel Tefsir Zaafı ve Eleştirisi", *Bilgi ve Hikmet*, Güz-1993/4, s. 152-172; Ahmet Yüksel Özemre, "Modernist Akım İçinde Kur'an Tefsiri", *Bilgi ve Hikmet*, S.: 11, İstanbul, Yaz-1995, s. 133-142.

Elmalılı M. Hamdi Yazır (1942) ve Said Nursi (1960) gibi Ŗahsiyetleri pozitif anlamdan etkilemiŖ, bunun sonucunda onlar, bilimsel tefsir ekolünün Türkiye mümessilleri olmuŖtur.⁸⁰

Yukarıda ismi geöen ilmi tefsir hareketinin ölkemizdeki ilk temsilcisi sayılabilecek Gazi Ahmed Muhtar PaŖa (1918) astronomi ile ilgili 100'e yakın ayeti *Serairü'l-Kur'an* isimli eserinde toplamıŖ ve onları zamanın yeni ilmi verileriyle tefsir etmiŖtir.⁸¹

Batılı aydınların "Mâni-i terakkî" söylemiyle ötekileŖtirmeye çalıŖtıkları İslâmiyet'in gerçekten ilerlemeye engel olup olmadığına iliŖkin ciddi çalıŖmalarda bulunanlardan biri de Elmalılı Hamdi Yazır'dır. Ona göre İslâm hakkında böyle yanlış algı ya da söylemlerin Müslümanlar'ı yıpratmaya matuf olduğunu düşüncelerinde ortaya koymuŖtur. Nitekim onun belirttiğine göre, ret veya kabul sadedinde hiçbir bilim insanının, insanın zihnine, ruhuna temas eden ve edebilecek fikirleri ve konuları Kur'an'ın ima etmediğini söylemesi veya bu uğurda çaba sarfeden Râzi gibi müfessirleri kötülemesi doğru değildir. Kur'an'da düşünmeye yönelten nice âyetler, zımnî ifadelerle muhataplarının nitelik ve kabiliyetlerinin derecelerine göre çeŖitli Ŗekillerde onlara hitap etmektedir. Müfessirlerin böyle düşüncelerin mertebelerine göre alakadar olmaması Kur'an'ın gayesine ve kapsayıcı bilgilendirme maksadına uygun olmaz.⁸²

Bu çeröevede aynı zihniyeti taşıyan alimlerden biri de Bediüzzaman Said Nursi'dir. Ona göre, Kur'an-ı Kerim, enbiyanın kıssa ve hikâyeleriyle terakkiyatın esaslarına, temellerine parmakla iŖaret eder. Bazı âyetlerin hükmüne göre Kur'an-ı Kerim, zâhiren ve bâtinen, nassen ve delâleten, remzen ve iŖareten her zamanda vücuda gelmiŖ ve gelecek herŖeyi ifade eder. Buna binaen, mu'cizat-ı enbiyanın faydalarından birinin de terakkiyat-ı maddiye için lâzım olan örnekleri nev-i beŖere göstermek ve onları mu'cizelerin benzerlerini meydana getirmeleri için teŖvik ve teŖci etmektir.⁸³

20. yüzyıla gelindiğinde bilim, teknoloji sanayi alanında inanılmaz derecede ilerlemeler kaydedilmiŖtir. Bu olumlu geliŖmelerden İslâm dünyası da nasibini almıŖtır. Bu bağlamda 20. yüzyılda yaŖayan her müfessir yazdığı tefsirlerinde bilimsel konuları içeren âyetlerin tefsirinde bilimsel verilerden uzak kalamamıŖlardır. İlmî tefsirle ilgili bu tür çalıŖmalar yapılırken müstakil kitap yazan pek çok bilim insanı da bulunmaktadır. Bunlar arasında Abdurrezzak en-Nevfel, Yusuf Mürüvve, BeŖir et-Türki, Karl Opitz(1918), Mahmut el-Savvaf, Abdufettah et-Tabbara, Ahmed Hanefi, Celal Kırca, Zeki Duman (2013), Salih Akdemir(2014), Sakıp Yıldız(1995), Haluk Nurbâki(1997)⁸⁴ vb. pek çok bilim insanı sayılabılır.⁸⁵ Aynı Ŗekilde bu çağdaŖ dönemde

⁸⁰ Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Tefsir Kültürümüz*, Ankara, 2008, s. 139-163.

⁸¹ Ali Turgut, *Tefsir Usülü*, İstanbul, 1991, s. 305.

⁸² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/561; Recep Orhan Özel," Elmalılı Hamdi Yazır'ın Bilimsel Tefsir AnlayıŖı", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir ÇalıŖmaları -II-*, 2013, s. 549-57.

⁸³ Said Nursi, *İŖârâtü'l-İ'câz*, İstanbul, 1986, s. 353.

⁸⁴ Son dönemde Türkiye'de ilmi tefsir konusunda eser yazan alimlerden biri de Haluk Nurbâki'dir. O, ilmi nitelikli çeŖitli âyetlerin tefsirlerini yapmıŖ, pozitif bilimlerle İslâmî gerçekler arasında bağlantı kurmuŖtur. Nurbâki, Kur'an âyetlerinin bilimsel geliŖmeleri kuŖatıcı özellikleri üzerinde durmuŖ, abdest, namaz ve oruç gibi ibadetlerin insanın beden ve ruh sağlığına mücizevi etkilerini yine biyolojik ve tıbbi gerçeklere dayanarak dile getirmiŖtir.(B. Babür Turna, "Haluk Nurbâki",DİA, İstanbul, 1996, 33/249- 250).

⁸⁵ Bilimsel tefsir ile modernist tefsir akımının birbirine karıŖtırılmaması gerektiğini düşünüyöruz. Çünkü modernist tefsir ekolünün kurucusu olan Ahmed Han(1898), ilk dönemlerinde geleneğe karŖı fikirlerinin oluşmasında etkili olan Ŗah Veliyullah Dihlevi(1180/1766)'nin etkisindeyken zamanla onun çizgisinden ayrılmıŖ, tamamen modernist bir yapıya bürünerek XIX. asır Avrupa akılcılığı ve tabiat felsefesinin etkisinde bir yol izlemeye baŖlamıŖtır. Ona göre belli bir inancı kabul etmede asıl ölçüyü, çağdaŖ bilim ve tabiat kanunları vermelidir. O, pozitivizm ve natüralizmin prensiplerini büyük ölçüde benimsemiŖ ve kendisine özgü bir natüralizm anlayıŖı geliŖtirmiŖtir. (Ŗehmus Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması*, İnsan Yay., İstanbul, 2002, s. 77; Fazlur Rahman, *İslâm* (Trc.: Mehmet Dağ-Mehmet Aydın), Ankara, 1996, s. 22; Abdülhamit BirıŖık, *Hind Altıkatısı Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İstanbul, 2012, s. 353; Hadiye Ünsal, *Tefsirde Heterodoksi Kâdiyânîlik ve Kur'an*, Ankara, 2011, s.18-19; İbrahim Hatipoğlu, *İslâm Dünyasınının*

bilimsel verilerden yararlanarak ilgili âyetlerin tefsiri, müstakil yazılmış tefsirlerin içeriğinde de yer almaktadır. Söz gelimi Elmalılı Mihammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili*⁸⁶; Süleyman Ateş'in *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*⁸⁷; Celal Yıldırım'ın *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*⁸⁸, Bayraktar Bayraklı'nın *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*⁸⁹ bu alanda yer alan tefsirler arasındadır. Bunların yanısıra akli-ictimâi tefsir türlerinden sayılan Mevdüdi(1979)'nin *Tefhimü'l-Kur'an* ve Seyyid Kutub(1966)'un *Fi Zilâli'l-Kur'an*⁹⁰ adlı tefsirlerinde de bilimsel açıklamalar yer almaktadır.

Verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla bilimsel tefsire yöneliş yeni değildir. Dönemin bilgi teknoloji hızındaki oran bilimsel verileri Kur'an'ı anlamada bağlam yapma yönteminde etkili olmuştur. Bunun yanı sıra ilmi tefsir bağlamında dönemin ihtiyaçlarına göre eserler ya bir eserin içerisinde bölümler halinde yazılmış, ya da müstakil eserler halinde te'lif edilmiştir.

3. Bilimsel Tefsire Yönelişin Etrafında Gelişen Yaklaşımlar

İnsana ait bilgi kaynakları, sağlam duyular, akıl ve vahiydir. Bunlardan sağlam duyular ve akıl insanla alâkalı; Kur'an ise vahiyle alâkalı bilgi kaynaklarıdır. İnsan, kendisine ait bilgi vasıtalarını kullanarak, vahye dayalı bilgileri algılamakta ve yorumlamaktadır. Yorumlar, bir yönüyle vahye bağlı bir yönüyle de insana bağlı bulunmaktadır. Bu çerçevede Kur'an'ı anlamada bilimsel verilerin bağlam yapılıp yapılmaması hem ilkesel olarak hem de yöntemsel açıdan tartışma konusu olmuştur. Böyle bir anlama tarzının etrafında bu yönelişi doğru bulanlar, karşı çıkanlar⁹¹ ve orta

Çağdaşlaşma Serüveni, İstanbul, 2010, s. 88-89; Mustafa Öz, "Ahmed Seyyid Han", DİA, İstanbul, 1989, 2/73-74; Muhsin Demirci, *Kur'an'da Sosyal Gerçeklik*, İstanbul, 2008, s. 190-191.

⁸⁶ Âyetlerin tefsirinde yararlanılan fizik, kimya, matematik, astronomi, biyoloji, jeoloji gibi deney ve ispata dayanan pozitif bilimler başı çeken bilgiler olarak değil klasik tefsir izahlarının peşinde tercih edilen mânâyı takviye edici unsurlar olarak kabul edilir. Müfessire göre ilmi keşifler, Kur'an'ın muhtevasına aykırı sonuçlar ortaya koymadığı gibi birçok âyetin daha iyi anlaşılmasını ve tefsirlerin yanlış te'villerden arındırılmasını sağlamıştır. Dünün astronomlarının bir te'vile başvurmadan anlayamadığı birçok âyetin zâhiri mânaları bugünün astronomları için birer ilmi gerçeği ifade etmektedir. Öyleyse Kur'an'ın tefsirini herhangi bir devrin ilim veya felsefe sınırları içine çekerek fikirleri ve vicdanları daraltmaya çalışmak doğru değildir. Fakat bu, Kur'an'ı etrafa gözü kapalı okumak, ilim ve felsefeden yüz çevirmek anlamına gelmez. Aksine eski ve yeni bilgi ve düşünceler ölçülü biçimde kullanılmalı, tahlil ve terkiplerinden faydalanılmalıdır.(Mustafa Bilgin, "Hak Dini Kur'an Dili", DİA, İstanbul, 1997, 15/153-163). Yazır'ın ilmi tefsir hakkındaki görüşleri için bk.: İsmail Albayrak, *Klasik Modernizm'de Kur'an'a Yaklaşımlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 193-199).

⁸⁷ Süleyman Ateş'e göre Kur'an, öyle ilmi gerçeklere değinmektedir ki, bugünün müsbet ilmi verileri de bunları desteklemektedir. Mesela Kur'an, göğe doğru yükselmekle göğsün daralacağını, nefes almanın güçlereceğini söyler. Gerçekten yükseğe çıktııkça hava basıncı düşeceği için nefes alma güçleşer. Allah'ın insanları, bitkileri ve daha bilinmeyen nice çiftleri yarattığını söylemekle bitkilerin erkekli dişili olduğu gerçeğine işaret eder. Kur'an, arızın ve diğer yıldızların, önceleri birbirine yapışık olduklarını, Cenabı Hakk'ın bunları birbirinden ayırıp her canlı şeyi sudan yarattığını söyler. Bugünün pozitif ilmi de bunun böyle olduğunu söylüyor. (Süleyman Ateş, *Kur'an'ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1982, 1/13).

⁸⁸ Âyetlerdeki murad-ı ilâhiyi anlamamanın Kur'an'ın, Kur'an, hadis ve ilim/İslâmî kültürle tefsiri olmak üzere üç yolu bulunmaktadır. Kur'an'ı tefsir ederken bu üç yol bir bütünlük içerisinde olmalıdır. Kur'an'ın ilim ve İslâmî kültürle tefsir edilmesi onun her çağa her topluma ışık tuttuğuna işaret eder. Ashab bir âyeti tefsir ederken ilk iki yola başvurmuş, burada bir açıklama bulamadıkları zaman kendi bilgi ve kültürlerine başvurmuşlardır. (Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yay., İzmir, ts., 1/1-14).

⁸⁹ Kur'an'ın âyetleri hangi bilim dalı alanına hitap ediyorsa, o bilim dalının formasyonunu kazandıktan sonra Kur'an'ın âyetlerini anlamaya çalışmak ve yorumlama teşebbüsünde bulunmak bir zorunluluktur. Bu bilimleri bilmeden, sadece Arapça dil bilgisiyle, geçmişte yapılan yorumları aktarmaktan başka bir şey yapılamaz. Bu da, yetişmekte olan nesilleri geriye götürmek olacaktır ki, bunun adına çağın gerisinde kalmak denir. Fezadaki ak ve kara delik kavramını bilmeyenler hunnes ile kunnes kavramlarını nasıl yorumlayacaklardır? Eğitim nazariye ve uygulamalarındaki değişim ve gelişim sürecini bilmeyenler, nesilleri çağdışı eğitim metodlarıyla eğitmek ve Kur'an'ın ruhunu kavrayamama hatasına düşmekten nasıl kurtulacaklardır? (Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yay., 1/53-58).

⁹⁰ Celal Kırcı, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, s. 224.

⁹¹ Celal Kırcı, *Kur'an'ı Anlama*, İstanbul, Marifet, 2010, s. 170.

bir seyir izlemek süretiyle şartlı olarak bu eğilime sıcak bakanlar olmak üzere üç eğilim bulunmaktadır.⁹²

Bu yönelişin doğru anlaşılmasının yolu bazı kavramlar arasındaki ayırımın doğru yapılmasından geçer. Söz gelimi bilim kavramıyla yakın ilgisi olan yasaya⁹³, varsayım/kurama⁹⁴ dayanan bir bilginin birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Bu ayırımı da ancak bilginin değerini ortaya koyan bilim felsefesinden⁹⁵ destek alarak yapabiliriz. Çünkü kurama dayanan bilgilerin ilmî tefsirde kullanılmasıyla yasaya dayalı bilginin kullanılması arasında dağlar kadar fark vardır. Nitekim varsayım dayalı bilgilerin âyetlerin tefsirinde kullanılması bu ekolün en önemli problemidir. Buna nakil ve gelenekçiliğin etkisini de eklersek problemin boyutu daha da artmaktadır.⁹⁶

Kur'an'ı bilimsel verilerle tefsir edenler kendilerini destekleyecek âyetleri⁹⁷ bulmaya çabalamışlardır. Referans gösterilen bu âyetlerin bağlamı farklı olsa da, Kur'an'ın bilimsel verilerle tefsir edileceğini bu âyetlerden istinbat etmişlerdir. Bu yolu benimseyen kimselerin nazarında Kur'an, dîni itikadi ilimleri ihtiva etmekle beraber, onun diğer çeşitli ilimleri de kapsadığı fikri hâkimdir. Dolayısıyla bilimsel tefsiri savunanlar bazı âyetleri görüşlerini desteklemede delil olarak kullanmışlardır. Onlar bunun yanında bazı hadislerle görüşlerini teyit etmeye çalışmışlardır. Örneğin Zerkeşi, İbn Mesud'un "Her kim ilim (bilgi-bilim) istiyorsa Kur'an'ı tetkik etsin. Çünkü öncekilerin de sonrakilerin de ilmi ondadır." sözünü nakletmek süretiyle her bir sahâbînin farklı bir ilim dalında söz sahibi olduğunu belirtir. Nitekim tefsir ilmine dair bilgisinin derinliğinden dolayı özellikle İbn Abbas'ın "Bahr" yani "ilim denizi" olarak anıldığını belirtmektedir.⁹⁸

İlim ehlince Kur'an'ın bazı âyetleriyle, yaşadıkları asırlarda yer alan birtakım fennî keşifler arasında münasebet kuranların sayısının hayli fazla olduğu bilinmektedir. Bu tezahürün dayanaklarını, saiklerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Kur'an'da tabii ilimlerin konusunu teşkil eden meselelere dikkat çeken çok sayıda âyet vardır. Fıkıh ilminin sahasına sarih olarak giren 150 kadar âyete mukabil; fizik, kimya, astronomi, biyoloji, tıp gibi sahalara dair 750 civarında âyetle⁹⁹ Kur'an bize inceleme ve tefekkürü emretmektedir.

⁹² İbrahim Hilmi Karılı, "Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Diyanet İlmî Dergi*, 2010, C.: XLVI, S.: 3, s. 79-94

⁹³ Yasa, gözlemlenen olaylara ilişkin önerilen varsayımın sınama sonucu doğru olduğu görüldüğünde kendisine ulaşılan şeydir. (Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Ankara, 1996, s. 77).

⁹⁴ Kuram, henüz doğruluğu test edilmemiş sinanmamış iddiadır. (Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, s. 75).

⁹⁵ Bilim felsefecileriyle bilim adamları arasındaki ilişki şudur: Bilim adamları bilimi üretir, bilim felsefecileri de onu, bilim tarihinin de yardımıyla, belirli mantıksal ilişkiler çerçevesinde yeniden kurarlar. Bilimle ilgili şüpheleri izale ederler, bilimle bilim olmayanın farklı üzerinde durarak insanların yanlışlıkla bilim diye başka bilgilere yönelmelerine engel olurlar. (Ömer Demir, *Bilim Felsefesi*, İstanbul, 1992, s. 111).

⁹⁶ Celal Kırca, *Kur'an'ı Anlama*, s.79.

⁹⁷ Ayrıca řu âyetleri de kendilerine dayanak yapmaktadırlar: "Biz kitapta hiç bir şeyi ihmal ermedik"(En'am, 6/38), "Yeryüzünde yaş ve kuru istisnasız her şey apaçık bir kitaptadır" (En'am, 6/59), "Her şeyi açıklaması için sana kitabı biz indirdik."(Nahl, 16/89), "De ki: Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir."(Kehf,18/109).

⁹⁸ Bedruddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*,(Tah.: Komisyon), Dârü'l-Ma'rifê, Beyrût, 1994, 1/8.

⁹⁹ Ahmed Yüksel Özemre'ye göre, bilimsel tefsir modası, modernist akım'dan sonra revaç bulmuştur. Pozitif bilimlere adına yalapaş bir şeyler bilen nice kimse âlim görünmek gayesiy le Kur'an'ı bu pozitif bilimlerin çerçevesiyle kayıtlandırarak yanlış yapmışlar nice yanlışların ilim olduğunu söylemişlerdir. Modernist hareketin başında Muhammed Abduh ve Reşit ve tefsirleri *el-Menar* gelmektedir. Kur'an'ın yaklaşık 1/8 kadarı, yâni 750 kadar âyet, müminleri okumağa, akıllarını kullanmağa, düşünmeğe, yeri göğu incelemeğe ve bu incelemeden sonuç çıkarıp öğüt ve ibret almağa dâvet ederken kendisinin insanlara hidâyet ve rahmet kaynağı olduğunu amaçlar. Kur'an tabiat bilimlerine ancak bu bağlamda değinir. Yoksa Kur'an ne bir fizik, ne bir biyoloji, ne bir kimya, ne bir jeoloji ve ne de bir astronomi kitabıdır. İle de bütün bilimsel gerçekleri O'nda aramak ya da bütün âyetlerin bugünkü tabiat bilimleri aracılığıyla ve o çerçevede açıklanabileceğini vehmetmek, bütün ibâdetlerin muamelâtını ve ayrıntılarını Kur'an'da aramak kadar

2. Kur'an'da her bilginin olduğu tezini savunanlar, entelektüel geleneğe uyarak Kur'an, hadis ve sahâbe sözlerinden birçok dayanak bulmuşlardır. Mesela, Tirmizi'nin naklettiği uzun bir hadise göre; Haris el-A'ver şöyle nakleder: "Mescide uğramıştım, gördüm ki halk, zikri terk edip mâlâyânî konulara dalmış, konuşuyor. Hz. Ali (ra) ye çıkıp durumdan haberdar ettim. Bana: "Doğru mu söylüyorsun, öyle mi yapıyorlar?" dedi ve şöyle devam etti: "Ben Rasûlüllah (sav) ın şöyle söylediğini işittim: "Haberiniz olsun bir fitne çıkacak! hemen sordum: "Bundan kurtuluş yolu nedir Ey Allah ın Resulü?" Buyurdu ki: "Allah ın Kitabı (na uymak)dır. O`nda sizden önceki (milletlerin ahvaliyle ilgili) haber, sizden sonra (kıyamete kadar) gelecek fitneler ve kıyamet ahvali ile ilgili haberler mevcut. Ayrıca sizin aranızda (iman-küfür, itaat-isyan, haram-helal vs. nevinden) cereyan edecek ahvalin de hükmü var. O, hak ile batılı ayırt eden ölçüdür. O`nda herşey ciddidir, gayesiz bir kelim yoktur. Kim akılsızlık edip, O`na inanmaz ve O`nunla amel etmezse, Allah onu helak eder. Kim O`nun dışında hidâyet ararsa Allah onu saptırır..."¹⁰⁰

Bu hadisteki râviler hakkındaki değerlendirmeler bir tarafa¹⁰¹ metinde yer alan "onda sizden öncekilerin ve sizden sonrakilerin haberleri vardır" kısmı, bazı kelime değişikliğiyle başka isimlere de nisbet edilmiştir. Söz gelimi Ammar bin Yasir (ra) "Kur'an okumalısınız. Kur'an'da sizden öncekilere ve sonrakilere ilişkin hazineler vardır."¹⁰² Ve Abdullah b. Mesud (ra) "İlim isteyen Kur'an-ı Kerim'i incelesin. Çünkü onda öncekilerin ve sonrakilerin ilmi vardır.", "Kur'an-ı Kerim'de bütün ilimler indirilmiş ve onda bize her şey açıklanmıştır; ancak bizim ilmimiz, Kur'an'da açıklanmış bulunan bu ilimleri anlamak hususunda aciz kalmaktadır"¹⁰³ Beyhakî (458/1065), İbn Mesud'un bu sözüyle "Bilginin temelleri ve esaslarını (usûlü'l-ilm) kastettiğini iddia etmiştir."¹⁰⁴

Bilimsel tefsire yönelişi kabul edenlerin siyak-sibak çerçevesini gözardı ederek delil olarak mezkur âyetleri sunmalarını anlamak zordur. Âyetin görünür anlamları Kur'an'da her şeyin var olduğunu ve çıkmış çıkacak bütün ilimlerin hepsine işaret etmektedir. Ancak tefsir kaynaklarına baktığımız zaman En'am 38 ve 59. âyetlerinde geöen "kitap" kelimesinin levh-i mahfuz olduğu anlaşılmaktadır. Her türlü davranışın kayıtlı olduğu ve kainatta meydana gelen olayların Allah ın bilgisi dahilinde olduğuna dikkat öekilir.¹⁰⁵

Nahl 89. âyette "her şeyin açıklayıcısı olan kitabın" ifadesi, insanlığın muhtaö olduğu ve ilâhî bir aydınlatma olmadan ulaşamayacağı helâl-haram, sevap-günah konularına dair bilgileri ana hatlarıyla açıklaması anlamına gelmektedir. Müfessirlerin bu görüşü İbn Mesud(32/654) (ra)'ın "Bu Kur'an'da her ilim indirildi ve Kur'an'da bize her şey açıklandı." ifadesiyle öelişmez. Çünkü burada ilimden kastedilenin dini bilgi olması

muhâldir. Fakat ne yazık ki Kur'an'ın bugünkü modern(!) yorumcuları, sözünü ettikleri tabiat bilimlerinden hiç birinde âlim olmadıkları hâlde, kendi hayâl ve vehimlerindeki sözde ilimlerle Kur'an'ı tefsir edebileceklerini zannetmek vehmiyle malûldürler.(Ahmed Yüksel Özemre, *Çağdaş İlmî Tefsirde Vehmin Eğemenliği*, s. 25).

¹⁰⁰ Ebu İşâ Muhammed b. İşâ es-Sevre Tirmizi, *Sünen*, Fedâilu'l-Kur'an, 15.

¹⁰¹ Tirmizi bu hadisi nakletmiş ve řu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bu garib bir hadistir. Bu hadisi, bu senet dışında başka bir senetle bilmiyoruz, isnadı ise mechuldür. Hadisi rivâyet eden Hâris hakkında bir takım iddialar vardır."(Tirmizi, Sünen, Fedâilu'l-Kur'an,15). Zehebî, bu hadisin râvisi olan el-Haris el-A'ver (65/685)'in yalancı ve hadiste vâhi/gevşek olduğunu belirtir. (Muhammed b. Ahmed Osman ez-Zehabi, *Siyerü A'lâmü'n-Nübelâ*, 2001, 4/154).

¹⁰² Ebü Abdillâh Hâris b. Esed el-Muhâsibi el-Anezî, *el-Akl ve Fehmü'l-Kur'an* (Trc.: Veysel Akdoğan) ,İstanbul, 2006, s. 277.

¹⁰³ es-Suyûtî, *el-İklîl fi İstinbâtü't-Tenzil*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy., 1981, s. 12.

¹⁰⁴ ez-Zerkeşi, *el-Burhân*,1/8.

¹⁰⁵ Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Âmüli et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an* (Tah.: Ahmed Muhammed şakir),yy., 2000,11/346; Ebü Mansür Muhammed b. Muhammed b. Mahmüd el-Mâtüridi es-Semerkindi, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne* (Tah.: Mecdî Bâsilüm), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, 4/80; Ebü Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Meâlimü't-Tenzil* (Tah.: Muhammed Abdullah en-Nemri-Osman Cuma Damire-Süleyman Müslim el-Hırş), yy., 1997, 3/142.

muhtemeldir.¹⁰⁶ Dini bilgi olması bu görüŖün haklı olduğunu göstermez. Çünkü Kur'an'da sistematik bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sözlerin söylendiği dönemi dikkate alacak olursak, 'ilm' ifadesinin 'salt bilgi' demek olduğunu anlamamız zor olmayacaktır. 'İlm' kavramının ihtisas alanı olarak 'sistematik ilim' anlamında kullanımı ise daha sonrakilerin açıklamalarında vardır. Keza 'ilm' kavramıyla ilk yüzyıllarda, dinî ilimler (fıkıh, kelim vs.) kastedilirken, sonraları bu kavramın bütün pozitif/kevnî ilimleri kapsayacak kadar genişletildiği bilinmelidir. Esasen, Kur'an'da hiçbir alanda sistematik bilgi yoktur. Zira sistematik bilgi insana mahsus bir olgudur. İnsan var olan bilgileri bir araya toplayarak onlardan sistematik bir yapı üretir. Kur'an'daki bilgiler de bir araya getirilerek belli bir konuda sistematik sonuç elde edilir. Bunların tamamı, büyük bir kısmı ya da çok azı Kur'an'a ait olabilir. Eksik noktalar yorumla ya da başka bilgi kaynaklarından tamamlanır. Ŗu halde Kur'an, fıkıh, kelim vs. ilimlere sistematik olarak yer vermez, ama onlara kısmen kaynaklık edebilir.¹⁰⁷ Bu bağlamda, Kur'an da bu ve buna benzer cümlelerde, "her Ŗey" ile bütün ilimler ve sanatlar kastedildiğini savunan ve bu yorumun doğruluğunu ispatlamak için Kur'an'ın gerçek anlamını deđiŖtiren bazı kimselerin düŖtüđü hataya düŖmemeye dikkat etmek gerekmektedir.¹⁰⁸

Bilimsel tefsiri kabul edenlerin müracaat ettikleri kevnî hakikatleri bildiren âyetlerin gayesi insanları yer, gökler ve bizzat kendisi üzerinde düşünmeye davet ederek, yaratıcının kudretine, birliğine delalet eden mucizelerini görmelerini ve bunlardan ibret almalarını sağlamaktır. Yoksa ilmî tefsir taraftarlarının iddia ettikleri gibi, ilmî kanunlar ve nazariyeler ortaya koymak değildir. Bu yolun müntesipleri bilsinler ki Kur'an ne felsefe, ne tıp ve ne de hendese kitabıdır. Kur'an-ı Kerim'in hedefi hayatı ıslah, insanları hidâyete ve Allah'a ulaŖma yollarına götürmektir.¹⁰⁹ Konuya iliŖkin Seyyid Kutub Kur'an-ı Kerim'de olmayan Ŗeyleri Kur'an'a isnat etmeye ve Kur'an'ın kastetmediği anlamları lafızlara yükleyen, tıp, kimya, astronomi ve benzeri ilimlere dair cüz'î Ŗeyler istihsal etmeye çalıŖan cüretkârların budalalığına hayret ettiğini söyler.¹¹⁰

GeçmiŖte ve günümüzde bilimsel yöneliŖi savunanlar olduğu gibi buna karŖı çıkanlar da olmuŖtur. Bu yöneliŖe ilk ciddi tepki ve eleŖtiri bir müfessir tarafından değil de bir fakih tarafından gelmiŖ olması dikkati Ŗayandır. Nitekim Endülüslü bir fakih olan Ŗatibi(790/1388), evren-insan iliŖkisini ve kainatı anlatan âyetleri bilimsel verilerle tefsir edilmesine karŖı çıkararak Ŗu eleŖtiride bulunmaktadır: Kur'an'a tabiat, matematik(riyaziyyât, hendese),mantık, ilm-i huruf vb. türden birçok ilmi izafe edenler haddi haŖmıŖtır. Ve onların Kur'an'a olan bu tavırları doğru değildir. Onun bu düşüncesini kuvvetlendiren en önemli delili ise ümmilik prensibidir. Çünkü selef-i sâlihîn(sahâbe, tabiün ve onları takip eden nesiller) Kur'an'ı, Kur'an ilimlerini ve onun içeriğini en iyi bilenler olduğu için onların yukarıda sözü edilen iddialarla ilgili bir paylaŖımda bulunmamıŖlardır. Ona göre bu yönde selefın herhangi bir görüŖleri olsaydı elimizde mevcut olurdu. Mevcut rivâyetlere göre onların ilgilendikleri konular, teklifi (yükümlülükle ilgili) hükümler, ahiretle ilgili hükümler ve ilgili diğer dinî konulardır.¹¹¹ Buna ilaveten Kur'an, indiği çağda muhatap olduğu bir toplumun fikir

¹⁰⁶ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdırrahmân b. Gâlib el-Muhâribi el-Gırnâti el-Endelüsi, *el-Muharrarü'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz* (Tah.: Abdüsselam AbdüŖŖâfi Muhammed), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, 3/415.

¹⁰⁷ İsmail ÇalıŖkan, "Kur'an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi/ Kur'an'da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine EleŖtirel Bir YaklaŖım-", *CÜİF Dergisi*, C.: 7, S.:1, 2003, s. 235-248.

¹⁰⁸ Seyyid Ebû'l A'lâ el-Mevdüdi, *Tefhümü'l-Kur'an* (Trc.: Muhammed Han Kayhan ve Diğer.), İnsan Yay., İstanbul, 1987, 3/47.

¹⁰⁹ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an* (Trc.: A. Açıkgenç), Ankara, 1993, s. 99.

¹¹⁰ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, Beyrut, 1968, 2/88-89.

¹¹¹ Ebû Muhammed Kasım b. Firruh b. Halef eŖ-Ŗatibi er-Ruayni, *el-Muvâfakâtü fi Usûli'Ŗ-Ŗeria* (Tah.: Ŗeyh İbrahim Ramazan), Beyrut, 2010, 1-2/379-389; İlmî tefsirle ilgili geniş bilgi için bk.: ez-Zehabi, *et-Tefsir ve'l-Müfessirün*, 2/474-490; Celal Kırcı, *Kur'an-ı Kerim ve Fen Bilimleri*, 63; J.J.G. Jansen, *Kur'an'a*

seviyesini esas almıŖ ve insanlara teklif ettiği Ŗeyler de o seviyede olmuŖtur. Binaenaleyh bu seviyeyi korumak ve gözetmek gerekir. Dolayısıyla daha sonra ortaya çıkan yeni yeni bilgileri Kur'an'da aramak veya bu bilgileri Kur'an'a yüklemek, Kur'an'ın ilk muhatabı olan insanlar için "teklif-i mâ lâ yutak" bir iŖ olur.¹¹²

Benzer eleŖtiriye Muhammed Hüseyin ez-Zehabi(1977) ve Emin el-Hulî de biraz daha ayrıntılı olarak görüyoruz. Nitekim Zehebî, bilimsel yöneliŖe karŖı itirazlarını dil (lugat)¹¹³, belâgat¹¹⁴ ve itikâdi¹¹⁵ açıdan dile getirmektedir. Bilimsel tefsire ilk sistemli reddiyede bulunan çağdaŖ araŖtırmacılardan bir diğeri de Emin el-Hülî (1966)'dir. Emin el-Hülî tarafından yapılan eleŖtiriler aynen Zehebî'de olduğu gibi üç baŖlıkta yer almıŖtır. Emin el-Hülî'ye göre, bilimsel yöneliŖin Kur'an'a bir faydası olmadığı gibi onun böyle zorlama bir yorumlamayla da itibar kazanmaya ihtiyacı yoktur. Bu yöneliŖ yaptığı zorlama yorumlarla, Kur'an'ın hayatı ıslah eden, insanın nefis terbiyesini gerçekleŖtiren sosyal ve insânî hedeflerini ortadan kaldırmaktadır.¹¹⁶

Bir baŖka ifadeyle Kur'an'daki bugün astronomi ve tıp bilimlerinin araŖtırma alanlarına dâhil edilebilecek kimi değiniler, bilimsel veya bilgisel katkı amaçlı atıflar değil, Allah'ın kudret ve azametini vurgulayan dinî amaçlı atıflardır. Kur'an'ı onunla çağdaŖ olmayan konu ve olgularla ilgilenen bir kitap gibi göstermek, tarihi iki kez çarpıtmak anlamına gelecektir; ilkin, ilgili âyeti tarihsel bağlamından koparmakla ve ikinci olarak da herhangi bir âyeti, bugünün verili durumuna yamamakla. Popilizmin cazibesine kapılarak Kur'an'ı konuşmadığı konularda konuşurmak Kur'an'ı evrenselleŖtirmedeđi gibi Kur'an ifadelerine dilin kaldıramadığı anlamlar yüklemek

Bilimsel-Filolojik-Pratik YaklaŖımlar(Trc.: Halilrahman Acar), Ankara, 1999, s. 69-103; Ahmed Ŗerbâsî, *Hz. Peygamberden Günümüze Tefsir Ekolleri* (Trc.: Mustafa Özcân), İstanbul, 2010, s. 126-130.

¹¹² Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 70; Mustafa Öztürk, *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak*, Ankara, 2011, s. 43-75.

¹¹³ Lugât Yönünden: Terimsel anlamda kullanılan bir kelimenin lugavî, Ŗerî ve örfî manaları bulunmaktadır. Kur'an lafızlarının muteber olan tanımı, onların nâzil olduğu devirdeki anlamıdır. Hakikat böyleyken Kur'an'ın bazı lafızlarına, Kur'an'ın ilk muhatabı olan Arapların bilmediği yeni bir takım manalar ve istilahlr yüklemek sûretiyle, kelimedeki anlam geniŖliğine onay vermek doğru olur mu? Asırlar sonra Allah'ın bu lafızlara, ortaya çıkan bu manaları da yüklemesi düşünülebilir mi? (Muhammed Hüseyin ez-Zehabi, *et-Tefsir ve'l-Mufessirün*, Dârü'l-Hadis, Kahire, 2005, 2/430).

¹¹⁴ Belâgat Yönünden: İlmî tefsiri kabul edenler, Kur'an'ın her türlü ilmi içerdiğini lafızlarının yeni manalara gelebileceğini söylerler. Bu yaklaŖım Ŗekli, Kur'an'ın belâgatına (Mukteza-yı hale- durumun gerektirdiği Ŗeye- mutabık söz söyleme) zarar vermekle kalmaz, Kur'an'a muhatap olan insanların zekalarıyla da alay etmeye sebep olur. Kur'an'ın inzâlî sırasında Allah'ın murad ettiği manaların sahâbe tarafından anlaŖılmaması Kur'an'ın belîğ olma vasfını zedelediği gibi onlar tarafından bilinmeyen manaların, Kur'an lafızlarına verilmemesi durumunda da Kur'an'ın belâgatından bahsedilemez. Zira onlar, Kur'an'ın nüzülü sırasında, Allah'ın murad ettiği manaları bilmemiŖ ve anlamamıŖ olsalardı, o takdirde Kur'an'a belîğ bir kitap demek mümkün olur muydu? Böyle bir durum olsaydı, Kur'an'ın muhatabının durumunu dikkate almamıŖ olduğunu söylememiz gerekirdi. Bu da, Kur'an'ın en önemli özelliği olan belâgatının yok edilmesi demektir.(Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirün*, 2/430-431). Ancak burada Ŗunu belirtmemiz gerekir ki; vahyin muhatabı olan insanların, onu aynı derecede anladıklarını söylemek kolay değildir. Daha İslâm'ın ilk asırlarından itibaren âyetlerin farklı tefsirleri sebebiyle, itikadi ve fikhî mezhepler ortaya çıkmıŖtır. Kur'an'da ahkamla ilgili âyetlerin dıŖında, kainat, arz ve tabiatla ilgili öyle âyetler vardır ki o günkü sahâbenin bunları anlayabilmesi mümkün değildir. Bu gibi âyetler zamanla ilim ve teknik deđiŖtikçe daha iyi anlaŖılacaktır. Bu da Kur'an'ın sadece Araplara gönderilmiŖ bir kitap olmadığının, her zaman ve her mekanda bütün insanlığa gönderilen bir hidâyet rehberi olduğunun bir delilidir.

¹¹⁵ İtikadi Yönden: İnsanın aklına hitap eden Kur'an'a her Müslüman'ın inanması ve mevcut emirlere uyması gerekir. Hey Ŗey Kur'an'da vardır diyenlere uyulması halinde bütün pozitif ilimlerin ve diğeri bilimlerin de kaynağının Kur'an olduğunu da peŖinen kabul etmek gerekir. Eğer böyle yapılırsa Müslümanlar'ın Kur'an hakkındaki akidesine bir Ŗüphe girmiŖ olur. Zira ilmî kaideler ve dayandıkları nazariyeler sabit ve deđiŖmez değillerdir. Bir zaman için ilmî olarak kabul edilen birçok nazariye, yanlışlıkları ortaya çıktığı için kabul edilmemiŖtir. Eğer bu yanlış nazariyelerin Kur'an'da varlığı kabul edilirse, bir Müslüman'ın Kur'an'ı bir inanç menbaı olarak kabul etmesi ve "...Halbuki o öyle eŖsiz bir kitaptır ki ne önünden ne de arkasından ona batıl gelmez, hikmet sahibi, çok övülen (Allah)dan indirilmiŖtir" Ŗeklinde gelen âyete tam manasıyla inanması beklenebilir mi? (Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirün*, 2/431-432); Osman Kayaer, *Kur'ânî SesleniŖ*, Ankara,1997, s. 49.

¹¹⁶ Emin el-Hülî, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*(Trc.: Mevlüt Güngör), İstanbul,1995, s. 51-56; J.J.G. Jansen, *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik YaklaŖımlar*, s. 112.

âyetleri istismar etmek anlamına gelir. Kur'an, ilahî iradenin tarih boyunca peygamberler vasıtasıyla tekrar ettiği evrensel mesajın yedinci yüzyıl Arap yarımadasına yöneltiilmiş bir formudur.¹¹⁷

Kesin bilgiye dayalı olmayan ilmî verileri, Kur'an âyetlerine bağlam yapma, zamanla sorunlar doğurabilir. Zaten ilmî tefsirde veya bilimsel yorumlarda buna Kur'an şöyle diyor veya böyle diyor demek son derece sakıncalıdır. Aslında unutulmamalıdır ki, Kur'an bir tıp, hukuk, astronomi, fizik, matematik ve benzeri ilimleri ihtiva eden bir kitap olmadığı gibi bir kelam, tasavvuf ve fıkıh kitabı da değildir. Kur'an bir hidâyet, bir rehber ve bir düstur kitabıdır. Kur'an'ın bu amacı ortada iken bilimsel olarak açıklanan bazı hususların Kur'an'da olduğunu söylemek hele kesinleşmemiş bazı bilimsel konularda aceleci davranmak sonuçları bakımından gayet mahzurludur. Konuyla alakalı olarak Jansen'in řu değerlendirmesi vardır: "Modern anlamda bilimsel yorumlama, batının teknolojik, bilimsel ve politik etkisinin Arap aleminde başlangıcından bu yana, İslâm dünyasında büyük oranda devam eden tartışmanın bir parçasıdır. Bu tartışma batıdan gelen Arap ve İslâmî kaynaklı olmayan bilimleri çalışmanın müslümanlar tarafından kabul edilip edilmeyeceği veya Avrupa teknik aletlerinin kullanılmasının İslâm hukukuna göre izin verilip verilemeyeceği sorunu çerçevesinde yoğunlaşır..."¹¹⁸

Burada da görüldüğü gibi bilimsel yönelişe karşı çıkanlara göre, Kur'an hiçbir bilim kitabı değildir. Kesinleşmemiş ilmî verilerle Kur'an'ın tefsir edilmesi sakıncalıdır. Buna ilaveten bilimsel tefsir, batının teknolojik, bilimsel ve politik etkisinin bir parçasıdır. Bu bakımdan günümüzde ilmî tefsir hareketine karşı çıkmış olanlar arasında, Mustafa el-Meragi(1945), Muhammed Reşid Rıza ve Mahmud şeltüt'u da zikredebiliriz.¹¹⁹ Bunların yaptıkları eleştiriler ise anahatlarıyla şunlardır:

- a)Tefsir daha çok Kur'an'ın i'câzının ortaya çıkmasına ve insanların hidâyetine, insanî ve ahlâkî bir hayat kurmalarına yardımcı olacak şekilde yapılması gerekir.
- b) Vahyi ilmî teorilerin sınırlı kalıplarıyla izaha çalışılmamalıdır. Bugün doğru olan bir bilgi yarın yanlış olabilir. Kısacası, devamlı değişmeye maruz olan ilmî neticeleri esas alarak, Kur'an'ın nassları o çerçeve ile sınırlamak son derece sakıncalıdır.
- c) Modern ilmin verileriyle Kur'an tefsir edilmiş, yapılan bu tefsirin insanlara yol gösterdiği iddia edilmiştir. O, her şeyden evvel hidâyet, ıslah ve şeriat kitabıdır ve daima öyle kalacaktır.¹²⁰

Yapılan açıklamalarda görüldüğü gibi ilmî tefsiri kabul etmeyenler, kendi görüşlerinin haklılığını ortaya koymak için birtakım deliller sunmuşlardır.

Bilimsel tefsiri kabul etmeyenlerin görüşlerini tenkit bağlamında şunları söylemek mümkündür: Celal Kırca'ya göre Kur'an'ın bilimsel yorumuna yapılan bütün bu eleştiriler dil ve zihniyet etrafında yoğunlaşmaktadır. Dil alanında yoğunlaşan eleştiri, Kur'anî kavramların tenzil dönemi Arap toplumunun fikrî ve ilmî düzeyleriyle orantılı olduğu için bu seviyenin dışına çıkılması halinde Kur'an'ın ilk muhataplarına imkansızın teklif edilmesi gibi bir durumla karşılaşacağıdır. Zihniyet alanında yapılan eleştiri ise din ile bilimin ayrı olduğu dolayısıyla Kur'an âyetlerinin bilime veya bilimsel bir atıflı bir katkısının olmadığıdır.¹²¹

¹¹⁷ Ömer Özsoy-İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yay., Ankara, 2015, s. XXI; Ömer Özsoy, Sünnetullah, Ankara, 1999, s. 81.

¹¹⁸ J.J.G. Jansen, *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar*, s. 93.

¹¹⁹ Celal Kırca, *Kur'an'a Yönelişler*, s. 226.

¹²⁰ İsmail, Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2/463-466.

¹²¹ Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 70; şâtıbî'nin görüşlerinin etraflı tenkit edilmesi hakkında bk.: Burhan Baltacı, şâtıbî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi (Doktora tezi), Ankara, 2005, s. 45-55.

Kur'an'ın, indirildiği dönemdeki toplumun bilgi seviyesini gözettiği anlayıŖ yanlıŖ değildir. YanlıŖ olan, bu bilgi seviyesini gözetken Kur'an'ın daha sonraki nesiller için de özünde bazı anlamları taŖıdığını kabul etmemektir. Zira, Hermenötik bilim, bunun böyle olmadığını, tam aksine kutsal metinlerin daha sonraki nesiller için aynı kalıp ve aynı ifade içinde farklı mesajlar taŖıdığını da söylemektedir. Nitekim Hz. Peygamber de, Veda Hutbesi'nin sonunda orada olanların olmayanlara sözlerinin duyurulmasını, zira duyanların söyleyenlerden daha farklı anlayabileceğini ifade etmektedir.¹²²

Bu yöneliŖe karŖı çıkanların, Kur'an lafızlarının manalarını belli bir döneme hapsedmelerini anlamakta zorluk çektiğimizi belirtmeliyiz. Çünkü Kur'an lafızlarının manalarının, belli bir dönemde yaŖamıŖ insanların sahip olduğu bilgi ve kültür kadar olduğunu söylemek, "mana"nın tabiatına da aykırıdır. Çünkü "mana" statik bir Ŗey değildir. Dolayısıyla mana belli bir döneme hapsedilemez. "Mana" veya "anlam" denen Ŗey, aslında bir çeŖit kodlamalardır ve bu kodlar her geöen zaman biraz daha özölürler ve ortaya çıkarlar.¹²³

Ŗatıbı'nın ümmilik prensibini öne çıkararak ilmî tefsire karŖı çıkması ikna edici gözükmemektedir. Nitekim ilgili görüşün eleŖtirisi bağlamında Tahir b. AŖur Ŗunları kaydeder: "Kur'an, Araplar'ın ümmiliğini onaylamak için değil, onların seviyelerini yükseltmek için gelmiŖ sonsuz bir mucizedir. Ŗatıbı'nın bu görüşü, Kur'an'ın Arapları buldukları seviyede bırakıp daha ileri seviyelere taŖımak istemediği anlamına gelir. Oysa Kur'an'ın hitabı umümîdir, bütün çağlardır. Selef de Kur'an'ın manalarının bitmeyeceğini söylemiŖtir. Ŗatıbı'nın dediği gibi olsaydı, onun esrarının bitmiŖ olması gerekirdi. Kur'an'da her zamanın ilmî geliŖmelerinin kazandırdığı anlayıŖlara uygun bilgilerin bulunması tabiidir. Her devrin ve her toplumun insanları ondan nasibini almalıdır. Engin ve derin manaları ifade etmesi ve günü gelince bunların daha iyi anlaşılması, onun bir baŖka mucizevi yönüne iŖaret eder.¹²⁴ Kur'an'ı belli bir döneme tahsis etmek onun evrenselliğine gölge düŖürdüđu gibi, tutarlı bir yaklaŖım da değildir. Çünkü bu ilkeyi uyguladığımız zaman fıkhıdaki ictihad mekanizmasını da kaldırmak gerekir, yazılan yüzlerce fikhî eser ictihada dayanmaktadır. Fıkıhda caiz olan bir Ŗey ilmî tefsir için neden câiz olmasın.¹²⁵

Her Ŗeyi Kur'an'da arama ifratını da Kur'an'da bilimsel bilgiye ait hiçbir Ŗey yoktur deme tefritini de doğru bulmuyoruz. Yapılan yorumların ve çalışmaların önyargıdan uzak bilimsel bir bakıŖ açısıyla değerlendirilmesi gerekir. Pozitif bilimin etkisinde kalarak Kur'an-bilim iliŖkisine toptan karŖı çıkmanın da bilimsel tefsirlerdeki rasyonalizasyon yorum örneklerine bakarak bazı âyetlerin bilimsel verilerle olan uyumunu açıklamayı reddetmek de kategorik düŖünmenin kurbanı olmaktadır.¹²⁶

Muhammed Draz(1958), Kur'an'ın itidalli olarak bilimsel geliŖmeler doğrultusunda yorumlama çabalarını destekler mahiyette Ŗunları kaydeder: Dinî gayret yüzünden bazı modern müfessirler, bu metodun kullanılmasında, bizzat imanı tehlikeye düŖürecek derecede ifrata kaöımlardır. Gerçekten bu müfessirler, bazen kelimenin yapısı ve gramer itibariyle hamledilmesi imkansız bir manayı âyetlere vererek, Kur'an-ı Kerim'in metnine gereken saygıyı göstermemekte; bazen de imkansız ve hatta öeliŖkili olan faraziyelerini benimseyecek Ŗekilde müspet ilimlerle meŖgul olan ilim adamlarının görüşlerine körü körüne bağlanmakla hataya düŖmektedirler. İfrata varmadıkça kesinlik kazanmıŖ ilmî verilerle Kur'an'ın bildirdiği hakikatlerin karŖılaŖtırılmasında herhangi bir sakınca olmadığı gibi bunun imanın kuvvetlenmesi için zaruri olduğu

¹²² Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 73.

¹²³ Abdullah Aygün, "Ŗatıbı'nın Kur'an'ın Ümmiliği ve İlmî Tefsir Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme", http://www.usuldergisi.com/img/_2125191552013_.pdf, s. 158-168.

¹²⁴ Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir et-Tünisi, *Tefsirü't-Tahrir ve't-Tenvir*, Dârü't-Tunüsiyye, Tunus, 1984, 1/44-45.

¹²⁵ Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 77.

¹²⁶ Celal Kırca, *Kur'an'ı Anlama*, s. 234.

açıktır.¹²⁷ Bu çerçevede bilimsel tefsire karşı çıkanlarla kabul edenler arasında orta bir yol izleyenler, bilimsel tefsirin şartlı kabul edilebileceğini, aşağıdaki esaslara uyulduğu takdirde, kesinlik kazanmış ilmi esaslarla Kur'an'ın bildirdiği hakikatlerin karşılaştırılmasında, hiçbir mahzurun olmadığını belirtmişlerdir. Bu şartlar şunlardır:

1. Ayetler tefsir edilirken, hamli imkansız manaları vererek ibareyi zorlamamak, aklın yanında sağlam duyulardan elde edilen bilgilerden yararlanmak.

2. Kesinlik kazanmamış nazariyelere, hipotezlere ve galip zanna dayanan bir bilginin tefsirde kullanılması bu ekolün en önemli problemidir. Duyu organlarıyla elde edilen bilgiler önce bilim felsefesi açısından tahlile ve tasnife tabi tutulmalıdır. Bilim felsefesi, bilginin değerini ortaya koyan ve bu bilgileri sınıflandıran bir bilim dalı olduğu için ondan sonra elde edilecek sonuca göre yoruma gidilmelidir. Kısacası kanuna dayalı bilgiyle, hipoteze dayalı bilgiyi birbirine karıştırmamak gerekir.

3-Bilimsel verileri ve bütün olguları Kur'an'da aramak yerine bu verileri ve olguların Kur'an'ın temel ilkelerine ters olup olmadığı anlayışına bakılarak yola çıkılırsa Kur'an'ın bir bütünlük içinde anlaşılması mümkündür.¹²⁸ Bir başka ifadeyle ilmi tefsiri yapacak müfessirin, dirâyet tefsiri şartlarına uyması zaruridir. Zira, ilmi tefsirin makbul olabilmesi için müfessirin, dirâyet tefsirinde kullanılan metodu tatbik etmesi, önce sahih rivâyeti dikkate alması, ondan sonra da kelamın iktizasına göre akli yönden tefsire yönelmesi gerekir. Yoksa yaptığı tefsir, spesifik ve makbul olmayan bir tefsir olur.¹²⁹

O halde Kur'an'ın özellikle ilmi keşiflere işaret eden âyetlerinin anlaşılması yolunda muhatabın önünü açacak en önemli anahtar kısaca; aceleci davranmamak, bu gibi keşiflerden medet beklememek, Kur'an âyetlerini kesinleşmemiş ilmi verilerle yorumlamaya kalkışmamak gerekir.¹³⁰

şunu hemen belirtelim ki Kur'an matematik, kimya ve felsefe kitabı değildir. O, insanları irşad ve hidayete erdiren bir kitaptır.¹³¹ Dolayısıyla Kur'an'ı bilimsel nazariyelerin kaynağı olarak görmek doğru değildir. Ancak Kur'an'ın lafızlarını indiği döneme hapsetmeden, sebebi nüzülden yararlanmak süretiyle anlamak önemlidir. Kur'an'ın manalarını o dönemin anlayışına indirgemek tefsirde yeniliğe ve zenginliğe karşı çıkmak anlamına gelir. Bilim ve teknolojinin verileriyle Kur'an'ın tefsir edilmesi onun sadece Araplara gönderilmediğine ve evrensel bir kitap olduğuna işaret eder. Burada iki şeye dikkat edilmelidir. Birincisi kesinleşmiş bilimsel verilerle âyetlerin tefsir edilmesi, ikincisi ise yapılan ilmi tefsirin hiçbir zaman nihâi bir anlayış olduğunu savunmamaktır. Bununla birlikte bilimsel bilginin dinamik, sürekli, değişime, gelişme ve ilerlemeye açık olduğunu kabul etmek gerekir.¹³² O, hiçbir zamana oturmuş bitmiş statik değildir. En doğru kabul edilen bir yasa bile bir gün doğru bir görüş ve yasa tarafından düzeltilebilir veya reddedilebilir. Diğer bir ifadeyle bilimsel bilginin eğreti olma özelliği vardır. O, dini bir öğretinin iddia ettiği gibi mutlak değildir. Bu bilginin daha doğru bir gözlem ile daha ince bir akıl yürütme ile yerini bir başka bilgiye bırakacağını kabul etmeliyiz.¹³³ İlmî tefsirle ilgili yapılan açıklamaların o dönemdeki bilim ve fennin ulaştığı sonuçlar olduğu vurgulanmalı ve Kur'an'ın o yönde tefsir edileceği belirtilmelidir. Yoksa bu yaklaşım şekli, tefsirin yararından çok zararına

¹²⁷ Abdullah Draz, *Kur'an'a Giriş*, s. 151-152.

¹²⁸ Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 78.

¹²⁹ Mustafa Çetin, *Tefsirde Dirâyet Metodu*, Zemzem Yay., İzmir, 1997, s. 240-243.

¹³⁰ Ali Cüneyt Eren, "Bilimsel Tefsir Metodolojisi", *İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes'elesi* 1, 2005, s. 560-571.

¹³¹ Afif Abdülfettah Tabbara, *Rûhu'd-Dîni'l-İslâmî*, Beyrut, 1995, s. 49.

¹³² Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 283.

¹³³ Ahmet, Arslan, *Felsefeye Giriş*, s. 66.

olur.¹³⁴ Dolayısıyla hidâyet ve irşat kitabı olan, yasa koyan ve toplumu ıslah eden Kur'an, bir mucizedir. Allah tarafından gönderildiğini ispat etmek üzere tabiat ile ilgili konulara, tıbbâ ve coğrafyaya işaret eden ve bir takım gizli hakikatleri içinde barındıran bir kitaptır.¹³⁵

Çağdaş araştırmacılarından Celal Kırca, ekolün haklılığını temellendirmeye çalışırken Kur'an'da astronomi, fizik, biyoloji, tıp vs. gibi bilimlerin alanlarıyla ilgili yüzlerce âyet bulunduğunu, Kur'an'daki sûrelerin bir kısmının adlarının bile tabiat olaylarına ve astronomi ile alakalı konulara ait bulunduğunu belirtir.¹³⁶

İslâm'a göre Kur'an'ın değişik ilimlerle tefsir edilmesi sanıldığı kadar İslâm'ın ruhundan ve özünden uzak değildir. Nitekim Elmalının ve Tantavi'nin belirttiği gibi kainat Allah'ın fiili âyetidir. Kainatı yaratan Allah olduğu gibi kainatı koyduğu kanunlarla da yönetmektedir. Bu kanunlar ise değişmeyen kanunlardır. "Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişme bulamazsın. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir başkalaşma da bulamazsın."¹³⁷ âyeti bu gerçeği ifade eder. Sünnetullah kainattaki düzeni nizâmı sağlayan şeydir. Özetle Allah'ın her kanunu, Allah tarafından konmuş olduğundan dolayı doğrudurlar. İnsan tarafından konulmuş kanunlar, ne ilim, ne din hiç biri olamazlar. Bunlar, ilim açasından batıl, din açasından kötülük meydana getirirler ve doğru değildirler. Bunun için insanlığın hakkı, gerek ilimde ve gerek dinde kanun koymak değil, Allah'ın kanunlarını arayıp bulmak ve bu kanunları keşfedip ortaya çıkarmaktır. Arşimed hidrostatik kanununu, Nevton yerçekimi kanununu, Aristo çelişme kanununu koydular demek doğru olmadığı gibi Ebu Hanife Hazretleri de kıyası, fıkıh (İslâm hukuku) kanunlarını koydu demek doğru değildir. Bunlar, onlar tarafından konmuş olsaydı eğri ve yalan olurlardı. Doğru olmaları, Allah'ın kanununun keş edilmesine nail olmalarından ileri gelir. Bunun için âlimler, icat eden değil keş eden ve ortaya çıkaran kimselerdir.¹³⁸ Burada anlatılanlardan hareketle řu hususu özellikle vurgulamamız gerekmektedir: Âyetlerdeki bilimsel konuları kesin olmayan bilimsel verilerle yani hipotezlerle yorumlayıp bu yorumların kesinliğinde ısrarcı olursak ya da kavramların içeriğini isnatsız bilgilerle doldurursak böyle bir bilimsel yöneliş kabul edilemez. Aşırılıklar ve anlam kaymalarıyla yapılan tefsirlerin makul karşılanması mümkün değildir. Her konuda olduğu gibi bu konuda da ölçülü ve itidalli olmak suretiyle âyetleri bu ilkelere göre tefsir etmek önemlidir.¹³⁹

Bilimsel yönelişe karşı olanların temel hatası bu hareketin yaptıkları hataları ve yanlışları konuşmak yerine ona temelden karşı olmalarıdır. Her yapılan iç gibi bu yönelişin de hataları ve yanlışlarının olması muhtemeldir. Nasıl ki kaza olacak diye arabalar trafiğe çıkamaz denmiyorsa, aynı şekilde hata yapılıyor yanlışları var diye de bilimsel tefsire toptan karşı çıkılmamalıdır. Onun yanlışları ve eksiklikleri tespit edilip tenkit edilmeli ve az hata yapılması için de bilimsel uyarılar yapılmalıdır.¹⁴⁰

Sonuç

Kur'an'da öyle gerçekekler var ki řu an var olan bilim ve teknoloji sayesinde anlamamız mümkün değildir. Zaman ve bilim ilerledikçe belki Kur'an'da anlaşılmayan bu konuları anlayabiliriz. Kur'an bu gerçekekleri bize bildirmemiştir denebilir. Ama Kur'an

¹³⁴ Muhsin Demirci, *Tefsir Usülü ve Tarihi*, İstanbul,1998, s.283; Muhsin Demirci, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*, İstanbul, 2012, s. 226. Kur'an'ın ilmi düşünceye önem vermesi ve katkıda bulunması hakkında bk.: M. Zeki Duman, *Kur'an ve Müslümanlar*, Ankara, 2006, s. 46-49.

¹³⁵ Muhammed Ali es-Sâbüni, *et-Tibyân fi Ulümi'l-Kur'an*, İstanbul ts., s. 179.

¹³⁶ M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 88.

¹³⁷ Fâtır, 35/43.

¹³⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitapevi, İstanbul, ts., 1/126, 307; 7/5195. Kur'an'da alem ve oluşumu ile ilgili ilahi beyanlar hakkındaki değerlendirme için bk.: Hüseyin Aydın, *İlim Felsefe ve Din Açasından Yarattılış ve Gayelilik*, Ankara, 1996, s. 15.

¹³⁹ Celal Kırca, *Kur'an'a Yönelişler*, s. 229.

¹⁴⁰ Celal Kırca, *Kur'an'a Yönelişler*, s. 231.

sadece bu gerçekleri bildirmek için inmiŖtir demek doğru bir düŖünce olmaz. Mevcut ilmi verilerle Kur'an'ı anlayabiliriz. Kur'an'ı bilimsel verilerle tefsir etmek süretiyle çağa iŖik tutabiliriz. YaŖamı ve asrı kolay hale getirebiliriz. Ayetlerin tefsirinde yararlanılan bilimsel verilerin yasa kaynaklı olmasıyla hipotez kaynaklı olması arasındaki farklı çok iyi bilmeliyiz. Bilim felsefesinden destek almadan doğruluğu ve yanlıŖlıđı kesinleŖmemiŖ verilerle ayetleri tefsir etmeye kalmak tek kelimeyle bilimcilik apolojisinin bayraktarlığını yapmak anlamına gelir. Bu çerçevede tamamen ilmi tefsiri kabul veya red yolunu seçmek mantıklı ve tutarlı bir yöneliŖ değildir. İfrata kaçılmadan ilmi tefsir yapılmalıdır. Kanun haline gelmiŖ kesinleŖmiŖ bilgiler Kur'an'ın bazı ayetlerini anlamada anahtar vazifesi görmektedir.

Kaynakça

- AkbaŖ, Ahmet, "Bilimsel Tefsire Dair TartıŖmaların Güncel Değer", *ŖÜİF Dergisi*, 2016/3, C.: VII, S.: 15, s. 75-93.
- AllûŖ, Celâleddin, *Dirâsâtün fi't-Tefsiri ve Ulûmihî*, Tunus, 2006.
- Alper, Ömer Mahir, *İslâm Felsefesinde Akıl-Vahiy Felsefesi-Din İliŖkisi*, İstanbul, 2000.
- Andrian, Berry *Bilimin Arka Yüzü* (Trc.: R Levent Aysever), Ankara, 1996.
- Arslan, Ahmet, *Felsefeye GiriŖ*, Ankara, 1996.
- AteŖ, Abdurrahman, *KeŖfü'l-Esrâr : Bilimsel Tefsir Hareketinin XIX. Asırdaki İlk Muharriki*, *AÜİF Dergisi*, 2003, C.: XLIV, S.: 1, s. 111-134.
- Atik, Kemal, "İskenderâni", *DİA*, İstanbul, 2000, 22/573-574.
- Aydın, Hüseyin, *İlim Felsefe ve Din Açısından YaratılıŖ ve Gayelilik*, Ankara, 1996.
- Aydın, Mehmet S., *Din Felsefesi*, İstanbul, 1997.
- Aygün, Abdullah, "Ŗâtibi'nin Kur'an'ın Ümmiliği ve İlimi Tefsir GörüŖleri Üzerine Bir Değerlendirme" http://www.usuldergisi.com/img/_2125191552013_.pdf, s. 158-168.
- Baltacı, Burhan, *Ŗâtibi'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi* (Doktora tezi), Ankara, 2005, s. 45-55.
- BaŖgil, Ali Fuad, *Din ve Laiklik*, İstanbul, 1996.
- Bilici, Faruk, "Ernest Renan" *DİA*, İstanbul, 2007, 34/568-671.
- BiriŖık, Abdulhamit, "Tefsir", *DİA*, İstanbul, 2011, 40/281-290.
- BiriŖık, Abdülhamit, *Hind Altkıtası DüŖünce ve Tefsir Ekolleri*, İstanbul, 2012.
- Bucaille, Maurice, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat İnciller Ve Kur'an* (Trc.: Mehmet Ali Sönmez), Ankara, 1997.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara, 1989.
- Corbin, Henry, *İslâm Felsefe Tarihi* (Trc.: Abdullah Haksöz), İstanbul, 1997.
- Cündioğlu, Dücane, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, Ankara, 2011.
- Çetin, Mustafa, *Tefsirde Dirâyet Metodu*, Zenzem Yay., İzmir, 1997.
- Çiçek, Halil, *20. Asırda Kur'an İlimleri ÇalıŖmaları*, İstanbul, 1996.
- Demir, Ŗehmus, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması*, İnsan Yay., İstanbul, 2002.
- Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsir GiriŖ*, İstanbul, 2006.
- Demirci, Muhsin, *Kur'an'da Sosyal Gerçeklik*, İstanbul, 2008.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, İstanbul, 1998.
- Demirci, Muhsin, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*, İstanbul, 2012.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, İstanbul, 2006.
- Draz, Abdullah, *Kur'an'a GiriŖ* (Trc.: Salih Akdemir), Ankara, 2010.
- Duman, M. Zeki, *Kur'an ve Müslümanlar*, Ankara, 2006.
- Duman, M. Zeki, *Uygulamalı Tefsir Usûlü ve Tefsir Tarihi*, Erciyes Üniv. Yay, Kayseri, 1992.
- Duman, M. Zeki, *Beyânü'l Hak (Kur'an'ı Kerim'in Nüzül Sırasına Göre Tefsiri)*, Fecr Yay., Ankara, 2008.

- el-Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' *Meâlimü't-Tenzil*, (Tah.: Muhammed Abdullah en-Nemri-Osman Cuma Damire-Süleyman Müslim el-HırŖ), yy., 1997.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid, *ÇađdaŖ Arap-İslâm Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*, (Trc.: Ali İhsan Pala-Mehmet Ŗirin Çıkar), Kitâbiyât, Ankara, 2001.
- El-Cürçânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eŖ-Ŗerîf, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâti, *el-Muharrarü'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz* (Tah.: Abdüsselam AbdüşŖâfi Muhammed), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *Cevâhirü'l-Kur'an* (Ŗerh: Halil İbrahim), Beyrut, 1996.
- el-Gazâlî, Ebû Hamid, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed *İhyâu Ulûmiddin* (Trc.: M. A. Müftüoğlu), İstanbul, 1989.
- el-Hûlî, Emin, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod* (Trc.: Mevlüt Güngör), İstanbul, 1995.
- el-İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, Dârü'l-Marife, Beyrut, 2005.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne* (Tah.: Mecdî Bâsilûm), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- el-Mısrî, Tantâvî b. Cevherî, *el-Cevâhir fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim* (Haz.: Mustafa el-Bab el-Halebî), II. Baskı, Mısır, 1350.
- Eren, Ali Cüneyt, "Bilimsel Tefsir Metodolojisi", İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes'elesi 1, 2005, s. 560-571.
- Eren, Cüneyt, *Kur'an İlimleri ve Tefsir İstilahları*, Erzurum, 2001.
- Eroğlu Ali, *Tarihte Tefsir Hareketi ve Tefsir AnlayıŖları*, Ekev Yay., Erzurum, 2002.
- er-Râfî, Mustafa Sadık, *İcâzü'l-Kur'an ve Belâgatü'n-Nebeviyye*, Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 2005.
- er-Rûmî, Fahd b. Abdurrahman b. Süleyman, *İtticâhü't-Tefsir fi'l-Karni'r-Râbia AŖer*, Riyad, 1986.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'an*, İstanbul, ts.
- es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebû Bekir, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, (NŖr.: Mustafa Dîb el-Bugâ), Dârü İbn Kesir, Beyrut, 1987.
- es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebû Bekir, *el-İklil fi İstinbâti't-Tenzil*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy., 1981.
- eŖ-Ŗâtîbî, Ebû Muhammed Kasım b. Firruh b. Halef, *el-Muvâfakâtü fi Usûli'Ŗ-Ŗeria* (Tah.: Ŗeyh İbrahim Ramazan), Beyrut, 2010.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezid el-Âmüli, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an* (Tah.: Ahmed Muhammed Ŗakir), yy., 2000.
- et-Tûnisî, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dârü't-Tunûsiyye, Tunus, 1984.
- ez-ZerkeŖî, Bedruddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, (Tahk.: Komisyon), Dârü'l-Ma'rife, Beyrût, 1994.
- Gezer, Süleyman, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, Ankara, 2009.
- Gölcük, Ŗerafettin-Toprak, Süleyman, *Kelam*, Konya, 1996.
- Guenon, Rene, *İslâm Maneviyatı ve Taoculuğa Toplu BakıŖ* (Trc.: Mahmut Kanık), İstanbul, 1989.
- Günaltay, M. Ŗemseddin, *Felsefe-i Ulâ İsbat-ı Vacib ve Ruh Nazariyeleri* (Haz.: Nuri Çolak), İstanbul, 1994.
- Gündüz, Ŗinasi, *Hristiyanlık*, İstanbul, 2008.
- Hanefî, Hasan, *Gelenek ve Yenilenme* (Trc.: M. Emin MaŖalı), Ankara, 2011.
- Hatipoğlu, İbrahim, *İslâm Dünyasının ÇađdaŖlaŖma Serüveni*, İstanbul, 2010
- İtir, Nureddin, *Ulûmü'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire, 2012.

- İbni Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed; *Lisanü'l-Arab*, el-Matbaatu'l-Miriyye, Beyrut, 1968.
- İkbal, Muhammed, *İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*(Trc.: N. Ahmet Asrar), Birleşik Yay., İstanbul, 1984.
- İnan, M. Akif *Din ve Uygarlık*, İstanbul,1985.
- Jansen, J.J.G., *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar*, (Trc.: Halilrahman Acar), Ankara, 1999.
- Karslı, İbrahim Hilmi, "Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Diyanet İlmî Dergi*, 2010, C.: XLVI, S.: 3, s. 79-94.
- Kaya, Mehmet, "Bilimsel Tefsir ve Değişim", *AÜİF Dergisi*, C.: 3, S.: 5, Haziran, 2016, s. 195-223.
- Kayaer, Osman, *Kur'ânî Sesleniş*, Ankara,1997.
- Kemal, Namık *Renan Müdâfaânâmesi (İslâmiyet ve Meârif)* (Haz.: M. Fuad Köprülü), Güven Matbaası, Ankara, 1962.
- Keskioğlu, Osman, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an'ı Kerim Bilgileri*, Ankara,1993.
- Kırca, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısında Kur'an'a Yönelişler*, Kayseri,1993.
- Kırca, Celal, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, İstanbul, 1996.
- Kırca, Celal, *Kur'an'ı Anlama*, İstanbul, Marifet, 2010.
- Koçyiğit, Hikmet, "Çağdaş Dönemde Müfessirin Halka Ulaşma Çabalarının Tefsire Etkisi" *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, Nisan / 2017, C.: 1, S.: 1, s. 47-72.
- Kurul, *Türk Dil Kurumu*, Ankara, 2005.
- Kutluer, İlhan, "İslâmcılık", *DİA*, İstanbul, 2001, 23/66.
- Mertoğlu, Mehmet Suat, "Tefsir", *DİA*, İstanbul,2011, 40/292.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi* (Trc.: Şehabeddin Yalçın), İstanbul,1993.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *Modern Dünyada Geleneksel İslâm* (Trc.: Savaş Şafak Barkçın-Hüsamettin Arslan), İstanbul,1987.
- Özel, Recep Orhan," Elmalılı Hamdi Yazır'ın Bilimsel Tefsir Anlayışı", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları -II-*, 2013, s. 549-57
- Özemre, Ahmed Yüksel, *Çağdaş İlmî Tefsirde Vehmin Eğemenliği*, İstanbul, 2006.
- Özkan, Fatih, "Modern Dönemde Din-Bilim İlişkisi", *İÜİF Dergisi* S.: 6, Ekim 2015, s. 55-67.
- Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, Ankara, 1999.
- Özsoy, Ömer-Güler İlhami, *Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yay., Ankara, 2015.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an ve Tefsir Kültürümüz*, Ankara, 2008.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak*, Ankara, 2011.
- Paçacı, Mehmet, *Kur'an'a Giriş*, İstanbul, 2008.
- Rahman, Fazlur, *Ana Konularıyla Kur'an* (Trc.: A. Açıkgenç), Ankara, 1993.
- Rahman, Fazlur, *İslâm*(Trc.: Mehmet Dağ- Mehmet Aydın), Ankara, 1996.
- Rahman, Fazlur, *İslâmî Yenilenme Makaleler 1*, (Derleme ve Trc.: Adil Çiftçi), Ankara, 2004.
- Rahman, Fazlur, *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu* (Trc.: Salih Akdemir), Ankara,1995.
- Soysaldı, H. Mehmet *Nüzûlünden Günümüze Kur'an ve Tefsir*, Ankara,2001.
- Şarkavî, İffet, *Çağla Yüzleşmede Dini Düşünce* (Trc.: Orhan Atalay-Veyssel Güllüce), Erzurum, 2001.
- Şerbâsî, Ahmed, *Hz. Peygamber'den Günümüze Tefsir Ekolleri* (Trc.: Mustafa Özcan), İstanbul, 2010.
- Şimşek, M. Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Konya, 1995.
- Tabbara, Afif Abdülfettah, *Rûhu'd-Dini'l-İslâmî*, Beyrut, 1995.
- Tiyek, Fatih, "Kur'an'ın Sabiteleri ve Tefsirin Yöntemi Çerçevesinde Bilimsel Tefsire Bakış", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III*, s.103-115.

- Topaloğlu, Aydın, *Ateizm ve EleŖtirisi*, Ankara,1999.
Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul,1991.
Turner, Bryan S., *Oryantalizm Kapitalizm ve İslâm*(Trc.: Ahmet Demircan), İstanbul,1997.
Ünsal, Hadiye, *Tefsirde Heteredoksi Kâdiyânîlik ve Kur'ân*, Ankara, 2011.
Yavuz, Ömer Faruk, "Gazali ve İlmi Tefsir", *OMÜİF Dergisi* [2011] S.: 31, s. 39-59.
Yavuz,Yusuf Ŗevki, "Fahredden er-Râzi", *DİA*, İstanbul,1995, 12/89-95.
Yazır, Elmalılı Hamdi *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Kitapevi, İstanbul, ts.
Yıldırım, Celal, *İlmin IŖığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, Anadolu Yay.,ts.
Yıldırım, Cemal, *Bilim Felsefesi*, İstanbul, 2010.
Zülaloğlu, F., *Temel Kaynağımız Kur'ân*, İstanbul, Ekin Yay., 2002.